



GÖTEBORGS UNIVERSITET  
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

**Receptionen av Anne Charlotte Lefflers författarskap  
i den tyska tidskriften *Deutsche Rundschau* 1884-1894**

**En undersökning av förutsättningarna för en ny effektiv  
litteraturhistorieskrivning**

The Reception of Anne Charlotte Leffler's Authorship in the German  
Review *Deutsche Rundschau* 1884-1894

A Study of the Prerequisite of a New Effective Literary History

Marcus Holm

Kandidatuppsats  
*Termin:* HT 2013  
*Kurs:* LV1310, 15 hp  
*Nivå:* Kandidat  
*Handledare:* Gunilla Hermansson

## Abstract

Bachelor Thesis in Comparative Literature

Title: The Reception of Anne Charlotte Leffler's Authorship in the German Review *Deutsche Rundschau* 1884-1894: A Study of the Prerequisite of a New Effective Literary History.

Author: Marcus Holm

Year: Autumn 2013

Department: The Faculty of Arts at the University of Gothenburg

Supervisor: Gunilla Hermansson

Examiner: Christer Ekholm

Keywords: Anne Charlotte Leffler; *Deutsche Rundschau*; reception; Germany; counter history

This essay examines the possibilities of writing a counter history about Anne Charlotte Leffler that does not have - like most of the previous studies and literary histories upon Leffler - the Swedish boundaries or the Swedish language as its model. That is to say that this essay, in opposition to most of the hitherto writings on Anne Charlotte Leffler, values the international reception as high as the Swedish reception. It does so by undertaking a case study based on the German review *Deutsche Rundschau*, which published six short stories by and three articles about Anne Charlotte Leffler between 1884 and 1894. The short stories and the articles in *Deutsche Rundschau* are compared with two other documents of reception that contribute to the understanding of the German reception of Leffler. The examination shows that the focus on the international reception can contribute to illuminate aspects of Anne Charlotte Lefflers authorship that previously have been disregarded. One of the most important results is that it seems like Anne Charlotte Leffler was first and foremost an author of short stories and novels in Germany, while her dramatic writings were standing in the background. Another result is that Anne Charlotte Leffler had specific obstacles at the German scene just because she was a woman with the emancipation of women on her agenda. At the end it is shown that it is possible and even important to write a counter history about Anne Charlotte Leffler that has her successes and failures at the international scene in focus.

## Innehållsförteckning

|  |    |
|--|----|
| Inledning.....   | 4  |
| Syfte och frågeställning.....  | 4  |
| Teori.....   | 6  |
| Material och metod.....  | 9  |
| <i>Deutsche Rundschau</i> .....  | 11 |
| Tidigare forskning.....  | 14 |
| <i>Internationell reception i tidigare forskning</i> .....                 | 17 |
| <i>Biografierna om den tyska receptionen och Deutsche Rundschau</i> .....  | 19 |
| <i>Sammanfattning av den internationella receptionen</i> .....             | 21 |
| Undersökning.....  | 23 |
| Anne Charlotte Leffler och Hamburger Thalia Theater.....                   | 23 |
| Anne Charlotte Leffler och Deutsche Rundschau.....                         | 26 |
| <i>1884 – Introduktionen av Anne Charlotte Leffler</i> .....               | 26 |
| <i>1893 – Omvärderingen av Anne Charlotte Leffler</i> .....                | 28 |
| <i>1894 – Deutsche Rundschaus sista publicering</i> .....                  | 35 |
| Urvalet i Deutsche Rundschau.....  | 36 |
| Eine Vorläuferin Ibsens – ett annat perspektiv.....                        | 37 |
| Diskussion.....  | 40 |
| <i>Upplagor i perspektiv</i> .....   | 40 |
| <i>Villkoren för den tyska receptionen och en möjlig mothistoria</i> ..... | 41 |
| <i>Vidare forskning</i> .....  | 43 |
| Litteraturförteckning.....   | 45 |
| Appendix 1.....  | 49 |
| Appendix 2.....  | 51 |
| Appendix 3.....  | 52 |

## Inledning

Sie war weit über ihre Heimat Schweden hinaus bekannt und auch bei uns viel gelesen und oft besprochen, da z. B. die „Deutsche Rundschau“ seit Jahren ihre Erzählungen veröffentlichte.<sup>1</sup>

Laura (Marholm) Hansson (1854-1928)

Anne Charlotte Lefflers (1849-1892) författarskap nådde långt utanför Sveriges gränser. I den bilden instämmer de flesta som har bekantat sig med hennes författarskap. Trots att de internationella framgångarna omnämns regelbundet i tidigare forskning så är de bara sparsamt undersökta. Oftast har forskningen hämtat uppgifter om de internationella framgångarna i Anne Charlotte Lefflers brev och sedan lämnat andra källor utforskade. Laura Marholm bodde i Tyskland sedan fyra år när *Das Buch der Frauen: Zeitpsychologische Porträts* publicerades. Hon kände den tyska kulturvärlden och det är ingen tillfällighet att hon nämnde *Deutsche Rundschau* som exempel. I den här uppsatsen står publiceringarna av Anne Charlotte Lefflers noveller i *Deutsche Rundschau* och de presentationer av hennes författarskap som redaktionen bifogade i centrum.

## Syfte och frågeställning

Denna uppsats fokuserar receptionen av Anne Charlotte Lefflers verk i Tyskland mellan 1884 och 1898.<sup>2</sup> Syftet med uppsatsen är att undersöka möjligheterna att skriva en mothistoria om Anne Charlotte Lefflers författarskap där Sverige som land eller svenskan som språk inte är modellen.<sup>3</sup> Begreppet mothistoria får sitt sammanhang under rubriken "Teori" men kan redan här sägas vara ett sätt att se på litteraturhistorieskrivningen som öppnar upp för nya perspektiv som i tidigare

---

<sup>1</sup> Laura (Marholm) Hansson: *Das Buch der Frauen: Zeitpsychologische Porträts* (Paris och Leipzig, 1895) s. 41. I den svenska översättningen av I. Cohn från samma år låter motsvarande stycke som följer: "Hon var känd långt ut öfver sitt hemlands, Sveriges, gränser och lästes och omtalades äfven mycket i Tyskland, där t.ex. »Deutsche Rundschau« under flera år offentliggjorde hennes berättelser". Hansson (Marholm), Laura: *Kvinnor: sex tidspsykologiska porträtt* (Stockholm, 1895) s. 41.

<sup>2</sup> 1898 publicerades "Eine Vorläuferin Ibsens" i *Aus fremden Zungen* som också är en del av den här uppsatsen material. *Deutsche Rundschau* publicerade den sista novellen av Anne Charlotte Leffler, som uppsatsen titel uppger, 1884.

<sup>3</sup> Begreppet modell (nationell modell) beskrivs närmare i avsnittet "Teori".

traditionell litteraturhistorieskrivning har blivit förbisedda. Med den utgångspunkten antas receptionen av Anne Charlotte Lefflers verk i Tyskland kunna bidra till en vidgad och fördjupad förståelse av hennes författarskap. För att belysa möjligheterna med en sådan syn på litteraturhistorien kommer uppsatsen att arbeta med en fallstudie, nämligen presentationerna av Lefflers författarskap och publiceringarna av sex av hennes noveller i *Deutsche Rundschau* mellan 1884 och 1894. Fallstudien kommer att kompletteras av två andra receptionsdokument som genom att jämföras med materialet i *Deutsche Rundschau* bidrar till förståelsen av receptionen där.<sup>4</sup>

Den fråga som är ledande för uppsatsen kan formuleras på följande sätt:  
Hur presenterades Anne Charlotte Leffler i Tyskland genom publiceringarna av hennes noveller och de tillhörande introduktionerna till hennes författarskap i tidskriften *Deutsche Rundschau*?

I undersökningen kommer de redaktionella valen att stå i centrum. Vilka noveller har valts ut? Hur presenteras Anne Charlotte Leffler och hennes författarskap i de texter som *Deutsche Rundschau* bifogat novellerna? Vad kan undersökningen av de tyska redaktionella receptionsdokumenten säga om de särskilda villkor som gällde för Leffler med avseende på den internationella receptionen? Vilka likheter och skillnader finns mellan *Deutsche Rundschau* och de två övriga receptionsdokumenten från Hamburger Thalia Theater respektive *Aus fremden Zungen*? Svaren på dessa frågor väntas ge en fingervisning om hur Anne Charlotte Leffler togs emot i Tyskland. Det ger naturligtvis inga uttömmande svar om den tyska receptionen men räcker för att pröva möjligheterna att skriva en mothistoria om Leffler där den till stora delar förbisedda internationella receptionen får en central plats.

Att kartlägga den tyska receptionen av Anne Charlotte Leffler under de för uppsatsen aktuella åren är ett omfattande arbete som kräver mer tid än vad fördjupningskursen i litteraturvetenskap erbjuder. Någon heltäckande kartläggning av den tyska receptionen har än så länge inte gjorts. En sådan kan bara delvis konstrueras genom tidigare forskning och med hjälp av ett par tyska bibliografier som nämns under rubriken "Tidigare forskning". Urvalet av material

---

<sup>4</sup> Dels artikeln "Eine Vorläuferin Ibsens" (1889) av Anna Brunnemann ur *Aus fremden Zungen* och dels ett brev från teaterdirektören Franz Bittong (1842-1904) vid Hamburger Thalia Theater där han anger sina skäl till att refusera Anne Charlotte Lefflers pjäs *Echt weiblich* (*Sanna kvinnor*).

i den här uppsatsen är gjort utifrån tillgänglighet, dels i form av tidskriften *Deutsche Rundschau* på Humanistiska biblioteket på Göteborgs universitet och dels i form av tidskriften *Aus fremden Zungen* som finns tillgänglig på Kungliga biblioteket i Stockholm.<sup>5</sup> På grund av avsaknaden av en heltäckande bild av den tyska receptionen kan inte några anspråk på representativitet göras i urvalet. Däremot är det möjligt att påvisa den betydelse *Deutsche Rundschau* hade som kulturtidskrift i Tyskland under slutet av 1800-talet, vilket tyder på att materialet har stor relevans.

## Teori

Uppsatsen ansluter sig till en hermeneutisk och receptionestetisk tradition. Roland Barthes har, trots att han inte brukar räknas till hermeneutikens förgrundsfigurer, uttryckt det koncist: "det som författaren åstadkommer är aldrig någonting annat än förutsättningar för betydelser".<sup>6</sup> Läsaren är den som ger verket dess betydelser i en tolkande läsprocess. I litteraturhistorieskrivningen har läsarna många gånger fått en undanskymd roll i skuggan av författarna och de litterära verken. I följd av Linda Hutcheons och Mario J. Valdés respektive kapitel i antologin *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory* kommer den här uppsatsen ställa den internationella receptionen i centrum för undersökningen.

I kapitlet "Rethinking the History of Literary History" tar Mario J. Valdés sig an den utmaning som litteraturhistorieskrivningen står inför som han härleder till Michel Foucault (1926-1984).<sup>7</sup> Han påpekar där att "Michel Foucault's critique has had a profound effect on the way we think about historical writing. Yet for all its brilliance Foucault's work has not produced an alternative literary or cultural history".<sup>8</sup> Det är alltså Mario J. Valdés avsikt att försöka skapa en praktik för att

---

<sup>5</sup> *Deutsche Rundschau* finns digitaliserad på: <https://archive.org/>. Sökord: Deutsche Rundschau. För texterna om Anne Charlotte Leffler i *Deutsche Rundschau* se Appendix 1. Artikeln "Eine Vorläuferin Ibsens" ur *Aus fremden Zungen* har vid uppsatsskrivningen funnits tillgänglig i form av en kopia, se Appendix 2. *Aus fremden Zungen* finns tillgänglig på Kungliga biblioteket. Brevet från Franz Bittong finns citerat i en fotnot i Maj Sylvans avhandling *Anne Charlotte Leffler: en kvinna finner sin väg*, se under rubriken "Material och metod". Appendix 3 visar anmälan av uppsättningen av Anne Charlotte Lefflers pjäs *Elfe (Elfvän)* vid Hamburger Thalia Theater 1883.

<sup>6</sup> Roland Barthes: *Kritiska essäer* (Övers.: Malou Höjer, Uddevalla, 1967), s. 7.

<sup>7</sup> Mario J. Valdés: "Rethinking the History of Literary History" i *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory*, red. Linda Hutcheon & Mario J. Valdés (New York, 2002).

<sup>8</sup> *Ibid.* s. 64.

skriva litteraturhistoria som tar hänsyn till Michel Foucaults kritik av den traditionella historieskrivningens orimliga sanningsanspråk och samtidigt hantera det problem som all historieskrivning står inför: urvalet av historiska data i en oändlig ström av information.

Ett centralt begrepp i Mario J. Valdés svar på det litteraturhistoriska dilemmat är det han kallar "effective literary history". För att skriva effektiv litteraturhistoria måste produktionen av litteraturen och receptionen av den sättas in i sin kulturella kontext. Det räcker inte med att så riktigt som möjligt beskriva författaren och författarens avsikt med verket eller att analysera texten, det är av lika stor vikt att receptionen av verket beskrivs i sitt kulturella sammanhang. Till den uppgiften hör också att beskriva de materiella förutsättningarna som vid den historiska tidpunkten möjliggjorde den litterära produktionen, alltifrån författarens privata förhållanden till förläggare, och i den större kontexten även till kulturella, geografiska och politiska förutsättningar.

Enligt Valdés måste det i litteraturhistorieskrivningens praktik finnas en medvetenhet om att all historia skrivs av nutida författare som har sina förväntningar på historien, förväntningar som präglas av den erfarenhet som författaren/författarna har av den nutida kulturella kontexten. Samtidigt är författaren/författarna av litteraturhistorien påverkade av den historia som de ska undersöka. För litteraturhistorikern innebär det att läsningen av en litterär text, det historiska dokumentet, ger upphov till en tolkningsprocess präglad av den nyss nämnda komplexiteten. Det uppstår en dialektik mellan litteraturhistorieskrivarens erfarenhet av den kulturella artefakten (t.ex. det litterära verket) i den nutida kontexten och de förväntningar som densamme har på litteraturhistorien. Följden är att det inte går att isolera en historisk tidpunkt och från den nutida positionen uttala sig med slutgiltighet om händelser i förfluten tid. Istället öppnas möjligheterna för det som Valdés kallar "open literary history". Det innebär med Valdés ord att "[e]ffective literary history changes from being a closed book to an open process of inquiry".<sup>9</sup> Eller med andra ord: "[T]raditional literary history restricts, repeats, and institutionalizes the writing of the past, while effective literary history aims to inform, situate, and

---

<sup>9</sup> Ibid. s. 66.

contextualize the literature of the past in a literary culture".<sup>10</sup> En konsekvens av den öppna effektiva litteraturhistorieskrivningen är att aspekter av historien som tidigare glömts bort eller utelämnats nu kan uppmärksammas.

Det finns ett behov av mothistorier som, med Valdés ord, "examine these areas of cultural activity in isolation".<sup>11</sup> Valdés fortsätter: "Such is clearly the case with gay and lesbian literary historical studies or the historical study of women's writing from earlier periods".<sup>12</sup> I den här uppsatsen kommer fokus ligga på en frigörelse från den nationella modell som präglat forskningen om Anne Charlotte Leffler och gjort att hennes internationella framgångar i praktiken blivit mer eller mindre bortglömda. Samtidigt är uppsatsen en utforskning av möjligheterna att utvidga den redan påbörjade mothistorien om Leffler som åsidosatt kvinnlig författare från 1800-talets senare hälft.

Hittills har begreppet nationell modell använts utan någon närmare definition. Det har i sitt sammanhang framgått att den nationella modellen står i kontrast till ett internationellt perspektiv i historieskrivningen, men några specificeringar bör göras. Linda Hutcheons artikel "Rethinking the National Model" i *Rethinking Literary History* är förebilden.<sup>13</sup> Hennes artikel utgår ifrån en fråga som här citeras i sin helhet:

In our twenty-first-century globalized, multinational, and diasporic world, how can we explain the continuing appeal, not only, of the single-nation/single-ethnicity focus of literary histories, but also, of its familiar teleological model, developed even by those writing the new literary histories based on race, gender, sexual choice, or any number of other identitarian categories?<sup>14</sup>

Den teleologiska modellen för litteraturhistorieskrivningen, som har nationen och språket som narrativ utgångspunkt och drivkraft, ska i den här uppsatsen ifrågasättas genom ett medvetet mothistoriskt perspektiv. Det innebär att den nationella utgångspunkten i synen på litteraturhistorieskrivningen ersätts av ett synsätt som värderar den tyska receptionen av Anne Charlotte Lefflers verk lika

---

<sup>10</sup> Ibid. s. 68.

<sup>11</sup> Ibid. s. 65.

<sup>12</sup> Ibid. s. 65.

<sup>13</sup> Linda Hutcheon: "Rethinking the National Model" i *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory*, red. Linda Hutcheon & Mario J. Valdés (New York, 2002).

<sup>14</sup> Ibid. s. 3.



högt som den svenska. Den teleologiska och nationella modellen har präglat stora delar av modern forskning kring Leffler genom att den omvärderar historien utan att ifrågasätta dess grundläggande narrativa nationella drag. Det innebär inte att de omvärderingar som framför allt den feministiska vetenskapskritiken har bidragit med de senaste decennierna på något sätt varit förgäves. Men det är uppsatsens utgångspunkt att för att kunna omvärdera en litteraturhistoria skriven utifrån en manlig norm, måste en utav dess viktigaste narrativa maktstrategier – den nationella modellen – ifrågasättas från grunden.

## Material och metod

*Deutsche Rundschau* publicerade sex noveller av Anne Charlotte Leffler mellan 1884 och 1894. Urvalet noveller, tillsammans med de texter om Leffler och hennes författarskap som redaktionen för *Deutsche Rundschau* vid tre tillfällen lät bifoga som ett komplement till novellerna, utgör det primära undersökningsmaterialet i den här uppsatsen.

Vid sidan av materialet i *Deutsche Rundschau* ska två andra receptionsdokument att undersökas. Den analyserande delen av uppsatsen inleds med en analys av det redan nämnda brevet från Franz Bittong (1842-1904), regissör vid Hamburger Thalia Theater mellan 1876 och 1885, som satte upp Lefflers pjäs *Elfe* (*Elfan*, 1880) 1883 men som i brevet motiverar varför han inte vill sätta upp hennes nya pjäs *Echt weiblich* (*Sanna kvinnor*, 1883).<sup>15</sup> Uppsättningen av *Elfe* och refuseringen av *Echt weiblich* är den tidigaste dokumenterade receptionen av Anne Charlotte Leffler i Tyskland. Brevet från Franz Bittong exemplifierar alltså en teaterlednings reception av Lefflers dramatiska verk och kommer i den egenskapen att jämföras med den redaktionella receptionen av Lefflers noveller i *Deutsche Rundschau*.

Efter den inledande analysen av brevet från Franz Bittong kommer de redan nämnda texterna om Anne Charlotte Leffler från redaktionen på *Deutsche Rundschau* att analyseras. I fokus står frågan hur Leffler presenteras vid de olika

---

<sup>15</sup> Walther Killy: *Deutsche Biographische Enzyklopädie (DBE)* (München, New Providence, London, Paris, 1995) Band I, s. 551.  
Maj Sylvan: *Anne Charlotte Leffler: en kvinna finner sin väg* (Diss., Stockholm, 1984) s. 221f.

tillfällena, först i samband med "Zweifel" ("Tvifvel") 1884, sedan efter Anne Charlotte Lefflers död i samband med publiceringen av "Die alte Dienerin" ("Gamla jungfrun") 1893 och sist med publiceringen av "Die Geschichte einer Amme" ("En ammas historia") 1894. Sker någon förändring i hur redaktionen presenterar Anne Charlotte Leffler? Vilka värderingar bygger omdömena på? De värderingar som framkommer i texterna kommer som redan nämnts jämföras med det refuserande brevet från Franz Bittong, men kommer också delvis att jämföras med den svenska receptionen och de värderingar som tidigare forskning har identifierat där, inte minst med avseende på den så kallade tendenslitteraturen.

Därefter går analysen vidare med att undersöka vilket urval noveller redaktionen på *Deutsche Rundschau* har gjort. Här följer de sex novellerna som publicerades i tidskriften mellan 1884 och 1894 med publiceringsåren inom parentes följt av den svenska titeln med sin första publicering (år och publikationsform):

"Zweifel" (1884), publicerades i Sverige som "Tvifvel" i novellsamlingen *Ur lifvet* (1882). "Gustav bekommt das Pastorat" (1885), publicerades för första gången som "Gusten får pastoratet" i *Svea: Folkkalende* (1882) och ingick senare i *Ur lifvet III:1* (1883). "Die Landpfarrerin" (1890), publicerades som "I fattigstugan" i *Ur lifvet III:2* (1889). "Die weinende Venus" (1892), publicerades som "Den gråtande Venus" i *Ur lifvet III:2* (1889). "Die alte Dienerin" (1893), den svenska titeln "Gamla jungfrun" ingick liksom de två tidigare titlarna i *Ur lifvet III:2* (1889). "Die Geschichte einer Amme" (1894), publicerades i *Efterlämnade skrifter I* (1893) under titeln "En ammas historia".

I uppsatsen kommer varken novellerna i sig eller översättningarna av dem att analyseras. Istället är materialet av intresse i egenskap av redaktionella val. Vissa noveller har valts, andra har valts bort. Det handlar alltså om att försöka utläsa eventuella mönster i urvalet.

Mycket tyder på att *Deutsche Rundschau* kunde välja helt fritt bland novellerna ur de tre *Ur lifvet*-samlingarna. När *Deutsche Rundschau* publicerade "Zweifel" 1884 trodde de sig introducera Anne Charlotte Lefflers noveller för första gången

för tysk publik.<sup>16</sup> Det innebär att redaktionen inte har tagit hänsyn till andra publiceringar. Tidskriften omfattade dessutom 160 sidor per nummer, vilket möjliggjorde olika typer av textlängder.<sup>17</sup>

Slutligen kommer analysen att kompletteras av artikeln ”Eine Vorläuferin Ibsens” i tidskriften *Aus fremden Zungen* (1891-1919).<sup>18</sup> Tidskriften utgavs vid tidpunkten av förläggaren Joseph Kürschner (1853-1902) och presenterade litteratur från icke-tyskspråkiga länder. Innehållet i artikeln kommer att analyseras utifrån samma frågor som texterna i *Deutsche Rundschau* och utgör ett jämförande komplement till dessa. Likheter och skillnader kommer att identifieras. Syftet är dessutom att försöka bredda bilden av den tyska receptionen av Anne Charlotte Leffler genom att analysera en tidskrift med annan estetisk och ideologisk riktning.

Analyserna väntas visa på likheter och skillnader mellan den svenska receptionen av Anne Charlotte Lefflers verk och den tyska receptionen. Särskild tyngdpunkt kommer att ligga på de särskilda förutsättningar som gäller för ett (kvinnligt) författarskaps framgångar i ett stort kulturland som Tyskland. I slutändan är målet att peka på de eventuella möjligheter som ett nytt icke-nationellt perspektiv kan bidra med till förståelsen av Lefflers författarskap. Eftersom uppsatsen siktar på att utforska möjligheter för en delvis ny riktning inom forskningen kring Lefflers författarskap kommer tyngd läggas vid att ge en sammanfattande bild av den internationella och framför allt den tyska receptionen i tidigare forskning. Av den anledningen har den första delen av uppsatsen med genomgången av tidigare forskning fått ta en väsentlig del av uppsatsens utrymme.

### *Deutsche Rundschau*

*Deutsche Rundschau* var en periodisk litterär tidskrift som kom ut en gång per månad. Upplagesiffrorna för *Deutsche Rundschau* från förkrigstiden finns inte längre tillgängliga. Därför måste de rekonstrueras utifrån uppgifter ur till exempel

---

<sup>16</sup> Se Appendix 1.

<sup>17</sup> Wilmont Haacke: *Julius Rodenberg und die Deutsche Rundschau: Eine Studie zur Publizistik des deutschen Liberalismus (1870-1918)* (Heidelberg, 1950) s. 65.

<sup>18</sup> Se appendix 2.

grundaren Julius Rodenbergs (1831-1914) dagböcker eller tillgängliga brev.<sup>19</sup> Det står klart att upplagan utökades snabbt efter grundandet 1874. Enligt en lista i januarinumret av *Deutsche Rundschau* från 1876 var upplagan på omkring 10 000 exemplar.<sup>20</sup> Tidskriftens höjdpunkt förlägger Wilmont Haacke i *Julius Rodenberg und die Deutsche Rundschau: eine Studie zur Publizistik des deutschen Realismus (1870-1918)* till åren 1878-1888 då upplagan troligtvis låg stadigt runt 10 000 exemplar.<sup>21</sup> Hur brant upplagan föll efter 1888 är oklart men Haacke nämner några händelser som fick en negativ inverkan på utvecklingen och som allteftersom begränsade upplagan till ungefär 5000 exemplar.<sup>22</sup>

För att fastställa *Deutsche Rundschau*s position på tidskriftsmarknaden ska resonemanget här gå en omväg via Manfred Hellges artikel i *Archiv für Geschichte des Buchwesens*.<sup>23</sup> Han skriver där i huvudsak om *Magazin für die Literatur des In- und Auslandes*, en annan central tidskrift under andra hälften av 1800-talet:

Zwar kann man diese Wochenschrift nach Umfang und Qualität ihrer Originalbeiträge mit Julius Rodenbergs »Deutscher Rundschau« nicht vergleichen. Diese damals führende Kulturzeitschrift des Reiches enthält Journaldrucke von Keller, Storm, C. F. Meyer, Fontane und anderen führenden Autoren der älteren Generation.<sup>24</sup>

Det är förmodligen de oklara uppgifterna om *Deutsche Rundschau*s exakta upplagesiffror som gör att många av de som skriver om tidskriften är tidiga med att nämna vilka författare som publicerades i den, för att understryka dess tyngd. Anne Charlotte Leffler publicerades vid sidan av några av samtidens största tyska författare.

Manfred Hellges fortsatta resonemang ger inblick i *Deutsche Rundschau*s både politiska och estetiska position på den kulturella tidskriftsmarknaden:

---

<sup>19</sup> Ibid. s. 65.

<sup>20</sup> Ibid. s. 66.

<sup>21</sup> Ibid. s. 67.

<sup>22</sup> Ibid. s. 67.

<sup>23</sup> Manfred Hellge: "Der Verleger Wilhelm Friedrich und das »Magazin für die Literatur des In- und Auslandes: Ein Beitrag zur Literatur- und Verlagsgeschichte des frühen Naturalismus in Deutschland" i *Archiv für Geschichte des Buchwesens* (Frankfurt am Main, 1976) Band 16.

<sup>24</sup> Ibid. s. 934. Min översättning: Visserligen kan man inte jämföra denna veckotidskrift i kvalitet och omfång med avseende på originalbidrag med Julius Rodenbergs *Deutsche Rundschau*. Denna då ledande kulturtidskrift i tyska riket innehöll journaltryck av Keller, Storm, C.F. Meyer, Fontane och andra ledande författare av den äldre generationen.

Die »Deutsche Rundschau« hat jedoch wie andere der großen älteren Rundschauzeitschriften des 19. Jahrhunderts [...] die programmatische Basis eines politischen Liberalismus und ästhetischen Konservatismus nie verlassen und an den progressiven Entwicklungen nach 1880 so gut wie nicht teilgenommen.<sup>25</sup>

*Deutsche Rundschau* kännetecknades alltså av en politisk liberalism och en estetisk konservatism som Hellge ställer i kontrast till den naturalistiska skolan.

Manfred Hellges positionering av *Deutsche Rundschau* som politiskt liberal och estetiskt konservativ föranleder en diskussion om samarbetet mellan *Deutsche Rundschau* och Georg Brandes (1842-1927). I *Brandes und die "Deutsche Rundschau": unveröffentlichter Briefwechsel zwischen Georg Brandes und Julius Rodenberg* är Klaus Bohnen nämligen inne på samma estetiska och politiska positionering när han kallar relationen mellan *Deutsche Rundschau* och Georg Brandes för en mesallians.<sup>26</sup> Ett ord som på sätt och vis även skulle kunna passa in på *Deutsche Rundschau* och Anne Charlotte Leffler.

George Brandes, det moderna genombrottets främste förgrundsgestalt, som kan betecknas som vänsterliberal kritiker och som stod den naturalistiska riktningen nära, inledde redan 1875 ett samarbete med *Deutsche Rundschau*.<sup>27</sup> 1877 flyttade Brandes till Berlin.<sup>28</sup> För honom stod det vid tidpunkten klart att tidskriften var en väg till ett betydande rykte.<sup>29</sup> 1875 kom han på kant med Julius Rodenberg när han skrev en rad uppskattande uppsatser om Ferdinand Lassalle.<sup>30</sup> Den andra uppsatsen avfärdade Rodenberg helt, den var omöjlig att publicera eftersom den "överträtt den liberala publikens toleransgräns".<sup>31</sup> Intressant nog anpassar sig Brandes så småningom efter tidskriftens förväntningar.<sup>32</sup> Som uppsatsen kommer att visa är framställningen av Anne Charlotte Lefflers författarskap i *Deutsche Rundschau* präglad av ett liknande öde,

---

<sup>25</sup> Ibid. s. 934. Min översättning: *Deutsche Rundschau* har liksom de andra stora äldre "Omblickstidskrifterna" från 1800-talet [...] aldrig övergivit den programmatiska basen av politisk liberalism och estetisk konservatism och nästan inte alls varit deltagande i den progressiva utvecklingen efter 1880.

<sup>26</sup> Klaus Bohnen: *Brandes und die "Deutsche Rundschau": unveröffentlichter Briefwechsel zwischen Georg Brandes und Julius Rodenberg* (Köpenhamn & München, 1980) s.9.

<sup>27</sup> Ibid s. 9f.

<sup>28</sup> Flemming Hansen: "Georg Brandes in der literarischen Öffentlichkeit Berlins 1877-1883" i *Literarisches Leben in Berlin 1871-1933* (Berlin, 1987) s. 128.

<sup>29</sup> Ibid. s. 145.

<sup>30</sup> Ibid. s. 144.

<sup>31</sup> Ibid. s. 144.

<sup>32</sup> Ibid. s. 148.

även om det inte är Leffler själv som anpassar sig utan snarare redaktionens urval av noveller och dess framställning av författarskapet som betonar de sidor som passar läsekretsens förväntningar.

## Tidigare forskning

Två biografiska verk i tidigare forskning har en särskild betydelse för den här uppsatsen, nämligen *Sanningens vägar: Anne Charlotte Lefflers liv och dikt* (2012) av Monica Lauritzen och *Anne Charlotte Leffler: En kvinna finner sin väg* (1984) av Maj Sylvan.<sup>33</sup> Den förstnämnda skulle numera kunna betecknas som det biografiska standardverket om Anne Charlotte Leffler. Den senare titeln av Maj Sylvan är en avhandling som vill visa hur Leffler under sin tids förhållanden "finner sin väg till kvinnofrigörelse".<sup>34</sup> Sylvan använder, som hon nämner i inledningen, en "biografisk-psykologisk" metod, vilket innebär att Lefflers verk tolkas bredvid hennes brev och dagböcker. Båda biografierna har dessutom ett tydligt receptions perspektiv. Hur Lefflers noveller, romaner och dramer bemöttes i främst svenska tidningar och tidskrifter får stort utrymme hos både Lauritzen och Sylvan. Till viss del finns även internationell reception representerad, vilket undersöks närmare i den här uppsatsen under rubriken "Internationell reception i tidigare forskning".

Anne Charlotte Leffler dog ung, bara 43 år gammal, och hann aldrig skriva den självbiografi som hon trodde skulle bli hennes främsta verk. Det påpekar hennes vän och kollega Ellen Key (1849-1926) i inledningen till hennes levnadsskildring *Anne Charlotte Leffler, Duchessa di Cajanello: några biografiska meddelanden* som gavs ut redan 1893.<sup>35</sup> Den utgör tillsammans med *En självbiografi: grundad på dagböcker och brev* (1922), som redigerades av Jane Gernandt-Claine och Ingeborg Essén som kom ut 1922 på initiativ av Anne Charlotte Lefflers bror

---

<sup>33</sup> Monica Lauritzen: *Sanningen vägar: Anne Charlotte Lefflers liv och dikt* (Falun, 2012).  
Maj Sylvan: *Anne Charlotte Leffler: en kvinna finner sin väg* (Diss., Stockholm, 1984) s. 7.

<sup>34</sup> Sylvan s. 7.

<sup>35</sup> Ellen Key: *Anne Charlotte Leffler, Duchessa di Cajanello: några biografiska meddelanden* (Stockholm, 1893) s. 5.

Gösta Leffler, en bra källa till Anne Charlotte Lefflers brevsamling för den som inte har tillgång till Kungliga bibliotekets arkiv.<sup>36</sup>

Anne Charlotte Lefflers plats i svensk litteraturhistorieskrivning har diskuterats av Anna Williams i *Stjärnor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet* (1997).<sup>37</sup> Därtill bidrar hennes artiklar i antologierna *Bakom maskerna: Det dolda budskapet hos kvinnliga 1880-talsförfattare* (1997) och *Att skapa en framtid: Kulturradikalen Anne Charlotte Leffler* (2013) till att ge en överblick över och förståelse av Lefflers plats i de litteraturhistoriska översiktsverken.<sup>38</sup> Anna Williams visar på hur Leffler succesivt förskjutits till periferin i de litteraturhistoriska verken efter att ha haft en utrymmesmässigt betydande plats i Henrik Schücks och Karl Warburgs *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (1916). Mer än de kvantitativa aspekterna av Lefflers närvaro eller frånvaro i de litteraturhistoriska verken visar det kvalitativa innehållsmässiga perspektivet hur Leffler under 1900-talets gång fick en alltmer åsidosatt plats genom att hon lästes utifrån en manlig norm.<sup>39</sup> Ett trendbrott skedde i slutet av 1970-talet och fick sitt genomslag under 1980-talet då den feministiska vetenskapskritiken ifrågasatte den traditionella litteraturhistorieskrivningen och kanonbildningen. Trots att Leffler hamnat i skuggan på grund av "de skiftande vetenskapsideologiska antaganden som styrte den litteraturhistoriska bilden" så har hon inte fallit ur den traditionella kanonbildningen.<sup>40</sup>

Den forskning som analyserat utvalda verk av Anne Charlotte Leffler har i stort sett fokuserat mer på hennes dramatiska verk än på novellerna. Däribland *Anne*

---

<sup>36</sup> Anne Charlotte Edgren-Leffler; *En självbiografi: grundad på dagböcker och brev*, red. Jane Gernandt-Claine & Ingeborg Essén (Stockholm, 1922). Mittag-Leffler-samlingarna finns på Kungliga Biblioteket i Stockholm. Samlingarna omfattar brev och annat material från syskonen Leffler. De utgör de viktigaste källorna för såväl Monica Lauritzen som Maj Sylvan. Det är naturligt att ett så pass rikt material blir flitigt brukat i forskningen, men som vi ska se under rubriken "Biografierna om den tyska receptionen och Deutsche Rundschau" så finns det risker med att förlita sig på biografiskt material.

<sup>37</sup> Anna Williams: *Stjärnor utan stjärnbilder: kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet* (Södertälje, 1997).

<sup>38</sup> Anna Williams: "Kvinna och åttitalsförfattare: Viktoria Benedictsson, Anne Charlotte Leffler och Alfhild Agrell i litteraturhistorien" i *Bakom maskerna: det dolda budskapet hos kvinnliga 1880-talsförfattare*, red. Yvonne Leffler (Stockholm, 1997).

Anna Williams: "Anne Charlotte Leffler och idéerna i tiden" i *Att skapa en framtid: kulturradikalen Anne Charlotte Leffler*, red. David Gedin och Claudia Lindén (Halmstad, 2013).

<sup>39</sup> Williams 1997a s. 93.

<sup>40</sup> Williams 2013 s. 35.

*Charlotte Leffler and Modernist Drama: True Women and New Women on the Fin-de-Siècle Scandinavian Stage* (2011) av Lynn R. Wilkinson.<sup>41</sup>

Monica Lagerströms avhandling *Dramatisk teknik och könsideologi: Anne Charlotte Lefflers tidiga kärleks- och äktenskapsdramatik* (1999) behandlar Lefflers tidiga dramatik från hennes debut med *Skådespelerskan* 1873 till *Älvan* med premiär 1880.<sup>42</sup> Den ger också den mest detaljerade översikten över vad som tidigare skrivits om Lefflers dramatiska verk. I antologin *Det moderna genombrottets dramer: fem analyser* (2004) skriver Yvonne Leffler om det kanske mest omdebatterade av Lefflers dramer, nämligen *Sanna kvinnor* som spelades för första gången på Kungliga Dramatiska Teatern 1883.<sup>43</sup> Anna Lyngfelt ägnar ett kapitel i sin avhandling *Den avväpnande förtrylgheten: enaktare i Sverige 1870-90* åt Lefflers pjäs *En räddande ängel* (1996).<sup>44</sup> Till forskningen som har gjort de dramatiska verken till sin huvudsak hör också Georg Edlunds opublicerade licentiatavhandling *Anne Charlotte Lefflers dramatiska författarskap* från 1923, vilken inte varit tillgänglig vid skrivandet av denna uppsats.

Anne Charlotte Lefflers romaner och noveller har inte tagits upp i lika stor omfattning. Det mest omfattande arbetet har – vid sidan av de två nämnda biografierna av Sylvan och Lauritzen – Britt Lohse gjort i sin avhandling *Anne Charlotte Edgrens genombrott, bakgrunden och novellsamlingen Ur livet I* (1956).<sup>45</sup> Som titeln avslöjar handlar den om Lefflers första novellsamling *Ur lifvet* ur vilken *Deutsche Rundschau* valde att publicera "Zweifel" ("Tvifvel") 1884.

I den svenska forskningen har den tyska receptionen av Anne Charlotte Lefflers verk ett mycket litet utrymme. Två tyska bibliografier bidrar till kartläggningen av Lefflers reception i Tyskland. *Rezeption skandinavischer Literatur in Deutschland 1870 bis 1914: Quellenbibliographie* (1977) dokumenterar det

---

<sup>41</sup> Lynn R. Wilkinson: *Anne Charlotte Leffler and Modernist Drama: True Women and New Women on the Fin-de-Siècle Scandinavian Stage* (Cardiff, 2011).

<sup>42</sup> Monica Lagerström: *Dramatisk teknik och könsideologi: Anne Charlotte Lefflers tidiga kärleks- och äktenskapsdramatik* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 36. Diss., Göteborg, 1999).

<sup>43</sup> Yvonne Leffler: "Den sanna kvinnlighetens konsekvenser i Anne Charlotte Lefflers *Sanna kvinnor*" i *Det moderna genombrottets dramer: fem analyser* (Lund, 2004).

<sup>44</sup> Anna Lyngfelt: *Den avväpnande förtrylgheten: enaktare i Sverige 1870-1890* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 29. Diss., Göteborg, 1996).

<sup>45</sup> Britt Lohse: *Anne Charlotte Edgrens genombrott, bakgrunden och novellsamlingen Ur livet I* (Diss., Stockholm, 1956).



tyskspråkiga ekot av det moderna genombrottet.<sup>46</sup> Det vill säga att den tar upp tyskspråkiga artiklar som på olika sätt behandlar författare som kan räknas till det moderna genombrottet. Således är 20 artiklar från olika tyska tidskrifter som på ett eller annat sätt berör Lefflers författarskap upptagna där. Däribland "Eine Vorläuferin Ibsens" ur *Aus fremden Zungen*.

Den andra bibliografin listar svensk litteratur utgiven i Tyskland mellan 1830-1980: *Schwedische Literatur in deutscher Übersetzung 1830-1980: Eine Bibliographie* (1987-1988).<sup>47</sup> Bibliografin tar upp tolv olika publikationer av Leffler i olika format och omfattningar. Tre novellsamlingar med två eller fler noveller finns i listan, en publicerad 1893 och två 1902. Dessutom publicerades romanerna *Weiblichkeit und Erotik* (1892) och *Eine Sommergeschichte* (1895). Den tidigaste publikationen är *Die Elfe* i översättning av Emil Jonas 1883, som låg till grund för uppsättningen på Hamburger Thalia Theater samma år. De övriga elva publikationerna gavs ut mellan 1893-1910. 1902 sticker ut med fyra publikationer varav en under titeln *Aus dem Leben (Ur lifvet)* som innehöll fyra noveller ur *Ur lifvet II* och *III*. Bibliografin ger bilden av att de i bokform tryckta verken av Leffler tar vid ungefär när *Deutsche Rundschau* publicerar sina två sista noveller 1893 och 1894.

Hur fullständigt de båda bibliografierna lyckas täcka receptionen av Anne Charlotte Leffler är svårt att avgöra. Det kan i vilket fall som helst konstateras att hennes närvaro i *Deutsche Rundschau* och novellerna i *Aus fremden Zungen* inte finns med där.

### *Internationell reception i tidigare forskning*

Att Anne Charlotte Leffler blev en internationellt känd författare är de flesta som skrivit om hennes författarskap eniga om. Laura Marholm skrev redan 1894 att Leffler "var känd långt utanför sitt hemlands gränser".<sup>48</sup> 1922 skriver redaktörerna för *En självbiografi: grundad på dagböcker och brev* att "även i

---

<sup>46</sup> Robert Fallenstein: *Rezeption skandinavischer Literatur in Deutschland 1870 bis 1914: Quellenbibliographie* (Neumünster, 1977).

<sup>47</sup> Regina Quandt: *Schwedische Literatur in deutscher Übersetzung 1830-1980: Eine Bibliographie*, red. Fritz Paul & Heinz Georg Halbe, band 1-7, (Göttingen, 1987-1988).

<sup>48</sup> Hansson 1895b s. 41.

utlandet blev snart hennes namn känt och uppskattat".<sup>49</sup> Monica Lauritzen konstaterar på första sidan i första kapitlet i sin biografi att Leffler blev en "internationellt erkänd författare i takt med sin tids radikala idéer".<sup>50</sup> I *Nordisk Kvinnolitteraturhistoria* skriver Ingeborg Nordin Hennel att Leffler nådde "långt utöver landets gränser" och "översattes till de nordiska grannspråken, till tyska och engelska samt [...] till både ryska och italienska".<sup>51</sup>

För det mesta har den internationella receptionen av Anne Charlotte Lefflers verk utanför Sverige exemplifierats med enstaka exempel och oftast med Lefflers brevsamling och dagböcker som källor. Någon egentlig kartläggning på vetenskaplig grund av Lefflers internationella utgivning har inte gjorts. Monica Lauritzen är den enda som ger en någorlunda klar helhetsbild av den internationella receptionen, men det är en skiss i grova drag. Hennes källhänvisningar tyder på att hon liksom hennes föregångare i huvudsak har förlitat sig på breven och dagböckerna. Bland tidningar och tidskrifter finns till exempel bara svenska titlar – med undantag av två danska och två finska – medtagna i Lauritzens litteraturförteckning. Det är dessutom märkbart att framställningen av den internationella receptionen är underordnad det biografiska berättandet. Det kan sägas gälla nästan all tidigare forskning om Anne Charlotte Lefflers internationella reception eftersom den i huvudsak är begränsad just till biografierna eller till biografiska partier i andra texter, till exempel "Strid är sanning, fred är lögn" i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*.<sup>52</sup>

Ett internationellt genombrott utanför Norden tycks Anne Charlotte Leffler ha fått 1884. I självbiografin från 1922 kan man läsa att "Anne Charlotte Edgren var ett namn, som vid denna tid höll på att bli känt i hela Europa".<sup>53</sup> Samma uppgift bekräftar Sylvan nästan ordagrant: "Anne Charlotte Leffler börjar bli ett känt namn i Europa!".<sup>54</sup> Även Lauritzen skriver om samma internationella framgångsvåg när hon sammanfattar: "Hon förekommer alltså samtidigt i de tre

---

<sup>49</sup> Edgren-Leffler s. 79.

<sup>50</sup> Lauritzen s. 17.

<sup>51</sup> Ingeborg Nordin Hennel: "Strid är sanning, fred är lögn" i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, red. Elisabeth Møller Jensen (Höganäs & Wiken, 1993) Band II, s. 513.

<sup>52</sup> Se till exempel: Nordin Hennel s. 522.

<sup>53</sup> Edgren-Leffler s. 90.

<sup>54</sup> Sylvan s. 96.

stora kulturländerna England, Frankrike och Tyskland”.<sup>55</sup> Hur Lefflers internationella framgångar till slut sammanfattas i tidigare forskning berörs nedan under rubriken ”Sammanfattning av den internationella receptionen”.

#### *Biografierna om den tyska receptionen och Deutsche Rundschau*

Monica Lauritzen är den som återkommer vid flest tillfällen till den tyska receptionen. Den första kända receptionen av Anne Charlotte Leffler i Tyskland är pjäsen *Elfe (Elfvan)*:

Under flera månader försöker hon med hjälp av Gösta att få *Elfvan* uppförd utomlands. Efter fåfänga försök att placera pjäsen i fyra länder – Norge, Danmark, Finland, Tyskland – medger hon i februari att hennes fantasi »något förlamas«.<sup>56</sup>

Att pjäsen senare antas och har premiär på Hamburger Thalia Theater torsdagen den 12 april 1883 har Lauritzen inte fått med i biografien.

När Maj Sylvan nämner uppförandet är det bara på ett indirekt sätt. Det är först i samband med att Sylvan skriver om nästa pjäs – *Sanna kvinnor* – som den tidigare framgången med *Elfe* på en teater i Hamburg uppmärksammas.<sup>57</sup> I första hand vill hon påvisa hur medveten Leffler är om *Sanna kvinnors* upprörande potential när hon citerar Lefflers brev till vännen Viktor Lorén:

[M]itt nyaste drama [*Sanna kvinnor*, min not], som jag själf sätter mycket värde på, och som är en satirisk skildring af det gamla kvinnoidealet, har i sin tyska öfversättning under titeln ”Echt weiblich” blifvit med de starkaste, fördömande ordalag förkastadt af samma teaterdirektör, som med så mycket bifall gifvit ”Elfe”.<sup>58</sup>

Även om den tyska receptionen inte är huvudsaken med citatet så har passagen en fotnot som citerar brevet från Franz Bittong. I citatet framgår varför teatern

---

<sup>55</sup> Lauritzen s. 310.

<sup>56</sup> Lauritzen s. 179.

<sup>57</sup> Sylvan s. 57. Maj Sylvans uppgifter är ofullständiga. Hon nämner till exempel inte Hamburger Thalia Theater eller det exakta datumet för uppförandet. Se appendix 3.

<sup>58</sup> Ibid. s. 57f.

valt att refusera den nya pjäsen. Brevet analyseras nedan under rubriken "Anne Charlotte Leffler och Hamburger Thalia Theater".

Trots att *Deutsche Rundschau* nämns redan i Laura Marholms bok *Das Buch der Frauen* (1895) som nyckeln till Lefflers framgångar i Tyskland och trots att både Monica Lauritzen och Maj Sylvan nämner tidskriften i sina biografier så har publiceringarna aldrig blivit föremål för någon närmare granskning. Tvärtom är det så att varken Lauritzen eller Sylvan har vänt sig till huvudkällan *Deutsche Rundschau* utan har förlitat sig på de tillgängliga brevsamlingarna.<sup>59</sup> För tydlighetens skull ska både Lauritzens och Sylvans omnämningen av *Deutsche Rundschau* här ställas bredvid varandra.

När Sylvans framställning är framme vid året 1884 nämns *Deutsche Rundschau* för första gången: "Dessutom kommer Deutsche Rundschau och Magazin für die Literatur des In- und Auslandes att publicera hennes biografi".<sup>60</sup> Även Lauritzen nämner publiceringarna av Lefflers biografi: "I två tyska tidskrifter kommer dessutom hennes biografi".<sup>61</sup> Varken Lauritzen eller Sylvan nämner att *Deutsche Rundschau* i huvudsak publicerar novellen "Zweifel" och i anslutning till den hennes biografi. När Lauritzen däremot är framme vid 1888 skriver hon i samband med Anne Charlotte Lefflers vistelse i Berlin att "hon blir väl omhändertagen av bland andra redaktör Rodeberg [sic!] som publicerar *Tvifvel* i Deutsche Rundschau".<sup>62</sup> Att Anne Charlotte Leffler träffade Julius Rodenberg 1888 i Berlin stämmer förmodligen. Bara några dagar tidigare har Leffler träffat George Brandes i Köpenhamn, som vid det laget haft ett samarbete med *Deutsche Rundschau* under flera år.<sup>63</sup> Leffler kan mycket väl ha fått kontakten med Rodenberg förmedlad genom just Brandes. Att *Deutsche Rundschau* publicerade "Tvifvel" 1888 stämmer däremot inte.

Nästa gång Maj Sylvan tar upp *Deutsche Rundschau* har hennes framställning kommit fram till tiden strax innan Anne Charlotte Lefflers död 1892.

---

<sup>59</sup> Att så är fallet framgår dels av att författarna gör källhänvisningar till brevsamlingarna och inte till *Deutsche Rundschau* och dels av att deras framställningar vid några tillfällen är ofullständiga på ett sätt som inte skulle ha varit fallet om källan låg för handen.

<sup>60</sup> Sylvan s. 96.

<sup>61</sup> Lauritzen s. 310.

<sup>62</sup> Ibid. s. 422.

<sup>63</sup> Bohnen s. 9.

I stället drömmer hon nu om att bli internationellt berömd. Redaktören för Deutsche Rundschau utber sig en novell och ännu hellre en roman av henne. [...] Sin dröm om att bli en internationell berömdhet fick hon aldrig uppleva.<sup>64</sup>

*Deutsche Rundschau* intar en särställning som tysk tidskrift i de båda biografierna genom att omnämnas vid ett par tillfällen. Men de behandlas bara i förbigående.

### *Sammanfattning av den internationella receptionen*

I Maj Sylvans biografi tenderar *Deutsche Rundschau* i slutet (citatet ovan) att bli en symbol för de Lefflers internationella möjligheter som aldrig blev av. Det är en olycklig poäng, särskilt eftersom publiceringarna av Anne Charlotte Lefflers övriga fem noveller inte nämns över huvud taget. Ingeborg Nordin Hennel gör en liknande kommentar i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*:

Paret slog sig ned i Neapel, och hennes ambition var att därifrån göra en internationell karriär. Förhoppningarna infriades dock aldrig. År 1892 födde hon sitt enda, varmt efterlängtrade barn, en son. Tragiskt nog dog hon endast några månader senare.<sup>65</sup>

I både Sylvans biografi och Nordin Hennels text kopplas uteblivandet av den internationella karriären till hennes plötsliga död och utgör en dramaturgiskt effektiv slutpunkt i deras berättande. Det riskerar att förstärka just slutsatsen att Anne Charlotte Leffler inte fick något reellt internationellt genomslag.

Hittills har receptionen av Anne Charlotte Lefflers verk utanför Sverige haft en sekundär roll i forskningen. Lauritzen är den som ägnar mest uppmärksamhet åt Leffler utomlands och receptionen i Danmark, Norge och Finland kan sägas ha en relativt stor del i framställningen, även om den aldrig är lika systematiskt genomförd som den svenska. England, Tyskland, Italien och Ryssland nämns också vid åtskilliga tillfällen, men här är det fråga om en skissartad bild. Hittills är påståendet som flera forskare skriver under på – att Leffler blev en känd författare internationellt – visserligen riktigt och underbyggt, men det finns

---

<sup>64</sup> Sylvan s. 210.

<sup>65</sup> Nordin Hennel s. 522.

åtskilligt kvar att utforska om den internationella receptionen av Anne Charlotte  
Leffler.

## Undersökning

Undersökningen har fyra olika delar: "Anne Charlotte Leffler och Hamburger Thalia Theater", "Anne Charlotte Leffler och Deutsche Rundschau", "Urvalet i Deutsche Rundschau" och "Eine Vorläuferin Ibsens – ett annat perspektiv". I centrum av analysen står tidskriften *Deutsche Rundschau*, men de kompletterande receptionsdokumenten förväntas sätta receptionen i *Deutsche Rundschau* i perspektiv. Genom Franz Bittong och Hamburger Thalia Theater vidgas perspektivet i första hand genom att en annan genre representeras. Anna Brunnemanns sätt att se på Anne Charlotte Leffler står i stark kontrast till hur Julius Rodenberg och *Deutsche Rundschau* presenterar henne.

### Anne Charlotte Leffler och Hamburger Thalia Theater

Den 12 mars 1883 hade *Elfe* premiär på Hamburger Thalia Theater. I pjäsens anmälan kan man läsa: Zum Benefiz-Antheile des Herrn Franz Bittong.<sup>66</sup> Franz Bittong satte upp pjäsen, som blev en stor framgång. När Franz Bittong bara en dryg månad senare, den 27 april 1883, skrev brev till Christian K. F. Molbech (1821-1888) så är kritiken mot Anne Charlotte Lefflers nästa pjäs *Sanna kvinnor* dräpande.<sup>67</sup> Maj Sylvan sammanfattar brevet:

I Sanna Kvinnor finner han allt "in grau gemalt, kein einziger Lichtblick, nach dem der Leser förmlich lechzt, alles elende, erbärmliche, schroffe, abscheuliche Menschen". AC har förförts av Ibsens Nora och En folkefiende. Bittong beklagar, "dass unsere skandinavischen Freunde in jüngster Zeit auf schlimme Abwege geriethen" och att "die vielversprechende Dichterin, welche uns in "Elfe" so unmuthig, liebenswürdig und geistvoll entgegentrat und als "wahre Frau" zu versöhnen, zu erheben und zu erwärmen wusste, jetzt ihr schönes Talent im starren Nordlandeise vergrub. Vielleicht verscheucht ein warmer

---

<sup>66</sup> Appendix 3.

<sup>67</sup> Christian Molbech, dansk författare och översättare, introducerade Anne Charlotte Leffler i Danmark (Sylvan s. 226).

Frühlingshauch Frost und Nebel und eine neue „Elfe“ bringt uns neue duftige Kinder der Flora aus den nordischen Gebirgen.<sup>68</sup>

Brevet från Franz Bittong kommer senare i uppsatsen att jämföras med hur Julius Rodenberg sammanfattar Anne Charlotte Lefflers författarskap i *Deutsche Rundschau* 1883 (i anslutning till publiceringen av "Die alte Dienerin"). Då kommer ordval och metaforer i det citerade brevet att kommenteras. Här ska istället fokus läggas på hur bräckliga villkoren kan vara för en författare som vill uppnå (internationell) reception, det vill säga hur små marginaler som tycks avgöra om ett verk ska sättas upp eller refuseras.

*Elfvan* sattes upp på Nya teatern i Stockholm 1880. I *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-tidning* ansåg anmeldaren att Anne Charlotte Leffler var påverkad av Henrik Ibsens (1828-1906) *Ett dockhem*.<sup>69</sup> Monica Lauritzen beskriver skillnaden mellan *Elfvan* och Henrik Ibsens (1828-1906) *Ett dockhem* på följande sätt:

Förmodligen behövdes det en kvinnlig blick för att kunna uppfatta skillnaden mellan de två skådespelen. Ibsen låter ju sin Nora lockas av sin dröm om »det vidunderlige« att bryta upp ur sitt äktenskap utan några som helst skyddsnet för sitt fortsatta liv. Han tar sig den manliga dramatikers frihet att låta sin kvinnliga huvudperson löpa linan ut och når också en utmanande effekt. Anne Charlotte Leffler är mer pragmatisk. Den resignerade återgången till en trygg men tråkig vardag som Runa/Elfvan väljer botten i författarinnans egen erfarenhet.<sup>70</sup>

Även Ingeborg Nordin Hennel diskuterar Anne Charlotte Lefflers förhållande till Ibsen i "Strid är sanning, frid är lögn" och argumenterar där för att likheterna med Henrik Ibsen är medvetna och fungerar som utgångspunkter för omtolkningar av

---

<sup>68</sup> Sylvan s. 222. Min översättning: I Sanna kvinnor finner han "allt målat i grått, utan någon som helst ljuspunkt, efter vilken läsaren formligen längtar. Allt är eländigt, alla människor är gemena, tvära och avskyvärda". Bittong beklagar "att våra skandinaviska vänner på senaste tiden har förrirrat sig på sorgliga avvägar" och att "den lovande diktaren, som med 'Elfe' trädde emot oss så omodigt, älskvärt och snillrikt och som visste att som 'sann kvinna' försona, lyfta och värma, nu har låtit gräva ner sin fina talang i styv nordlandsis. Kanske jagar en varm vårfläkt undan frost och dimma och en ny 'Elfe' förmedlar oss nya skira barn från floran i de nordiska bergen.

<sup>69</sup> Lauritzen s. 181.

<sup>70</sup> Ibid. s. 181.



hans karaktärer utifrån en annan "förståelsehorisont".<sup>71</sup> Elfvens återgång till en "trygg men tråkig vardag" kan, med Lauritzen och Nordin Hennel, läsas som ett medvetet sätt att på ett mer realistiskt sätt skildra kvinnans verkliga möjligheter. Som Lauritzen konstaterar: "Priset för ett uppbrott ur den ekonomiska och sociala ram som omger henne skulle vid denna tid ha varit för högt".<sup>72</sup> Det är möjligt att Franz Bittong läste *Elfes* upplösning som ett mer moraliskt och passande slut i jämförelse med Ibsens *Ett dockhem* och att hans spontana reaktion inte var sorg över kvinnans omöjliga situation utan en lättnad över återgången till sakernas ursprungliga ordning.

*Sanna kvinnor* handlar om "hur en 'god kvinna' bör vara och vilka skyldigheter hon har gentemot sin make och familj".<sup>73</sup> Yvonne Leffler påpekar hur begreppen "god" och "sann kvinna" är ledmotiv som definieras och omdefinieras allteftersom pjäsen fortgår. Anne Charlotte Leffler själv kallar pjäsen för en "satirisk skildring af det gamla kvinnoidealet".<sup>74</sup> Bittongs ogillande av pjäsens innehåll framkommer inte minst i hans sätt att i brevet parafasera dramats titel "Echt weiblich" och göra det till en läxa för Anne Charlotte Leffler att åter hitta tillbaka till sin roll som "wahre Frau". Franz Bittong negligerar alltså den problematik som Anne Charlotte Leffler med stor noggrannhet utarbetat i pjäsen.

Den underliggande oviljan mot pjäsens ämne överskuggar helt Franz Bittongs eventuella estetiska synpunkter. Bittong ansluter sig till en schablonartad kritik som reflexmässigt ryggar när pjäsens ämne är kvinnlig frigörelse. Bittongs negligerande strategi påminner om hur delar av svensk kritik avfärdade *Sanna kvinnor* som "tendenslitteratur". Som David Gedin visar i *Fältets herrar: framväxten av en modern författarroll* så har det odefinierade men normativa begreppet tendenslitteratur redan i början på 1880-talet blivit ett problematiskt begrepp.<sup>75</sup> Det är normativt och används ofta nedsättande.<sup>76</sup> Franz Bittong använder inte ordet tendens, hos honom ligger istället den negligerande strategin i öppen dager genom hans sätt att förminska frågan om sann kvinnlighet.

---

<sup>71</sup>Nordin Hennel s. 512 f.

<sup>72</sup>Lauritzen s. 181.

<sup>73</sup>Leffler s. 46.

<sup>74</sup>Sylvan s. 57.

<sup>75</sup>David Gedin: *Fältets herrar: framväxten av en modern författarroll: artonhundraåttitalet* (Diss., Stockholm, 2004) s. 191.

<sup>76</sup>Ibid. s. 191.

Det är kanske möjligt att påvisa skillnader mellan *Elfe* och *Echt weiblich* med avseende på dess budskap om kvinnans emancipation. Men det är rimligt att anta att Franz Bittong till viss del var blind för den kritik av äktenskapet som fanns i *Elfe*, vilket i så fall ligger i linje med Lauritzens förmodan om att den manliga blicken kan missa skillnaderna mellan Nora och Runa/Elfvän. Samtidigt är det möjligtvis skillnaden mellan pjäsernas slut som gjorde Bittong vänligt inställd till *Elfe*.

För Anne Charlotte Leffler blev Franz Bittongs tolkningar avgörande. Hans läsning och kanske misstolkning av *Elfe* ledde till att Leffler fick se en utav sina pjäser nå den tyska publiken med framgång. När Bittong senare läste *Echt weiblich* slog däremot hans tolkning ut till Lefflers nackdel och det starka ifrågasättandet av den traditionella kvinnorollen tycks ha varit avgörande.

En kort exkurs kan här påminna om Anne Charlotte Lefflers inställning till Franz Bittongs refusering:

[M]itt nyaste drama, som jag själf sätter mycket mer värde på, och som är en satirisk skildring af det gamla kvinnoidealet, har i sin tyska öfversättning under titeln "Echt weiblich" blifvit med de starkaste, fördömde ordalag förkastadt af samma teaterdirektör, som med så mycket bifall gifvit "Elfe". Detta hvarken sårar eller förundrar mig; mitt nya styckes uppgift är icke att väcka sympatier och göra lycka, utan att väcka strid, rifva upp, oroa och störa folk i sitt lugn. Det har nog sin mission, det är säkert. [...] Kvinnorna stå ännu alt för lågt i Tyskland för att man skall förstå vår senaste utveckling med afseende på deras ställning.<sup>77</sup>

## Anne Charlotte Leffler och Deutsche Rundschau

### *1884 – Introduktionen av Anne Charlotte Leffler*

När *Deutsche Rundschau* 1884 publicerade "Zweifel" av Anne Charlotte Leffler var månadstidskriftens chefredaktör Julius Rodenberg naturligtvis medveten om att Anne Charlotte Lefflers verk många gånger hade väckt debatt och upprört konservativa kritiker i Sverige. Debatten kring till exempel *Sanna kvinnor* lär inte ha varit okänd för Rodenberg. Han var väl insatt i utvecklingen inom den

---

<sup>77</sup> Sylvan s. 57 f.

skandinaviska litteraturen. Vid tidpunkten hade han bland annat haft ett mångårigt samarbete med Georg Brandes.<sup>78</sup>

Trots att Anne Charlotte Lefflers verk väckt debatt och trots att den konservativa kritiken med Carl David af Wirsén i spetsen åtskilliga gånger kommit med kritik väljer Rodenberg att publicera "Zweifel" ("Tvifvel") som två år tidigare ingick i novellsamlingen *Ur lifvet*. I anslutning till "Zweifel" publicerades dessutom den korta biografi över Anne Charlotte Leffler som både Maj Sylvan och Monica Lauritzen nämner i sina biografier. Den introducerande texten är bifogad som en fotnot till novellen och innehåller inget av den kritik av författarskapet som delar av den svenska kritiken präglades av. Texten inleds som följer:

Obige Novelle ist, soviel wir wissen, die erste, mit welcher die in ihrer skandinavischen Heimat bereits seit Jahren bekannte und geschätzte Verfasserin vor ein deutsches Publikum tritt.<sup>79</sup>

Det stämmer förmodligen att *Deutsche Rundschau* var först med att publicera en novell av Anne Charlotte Leffler i Tyskland, men det är inte helt otänkbart att någon annan tidskrift faktiskt hunnit före. Den tyska tidskriftsmarknaden är vid tidpunkten närmast oöverblickbar. Mer än ett år tidigare hade *Elfe* haft premiär på Thalia Theater i Hamburg och det är troligt att hon då om inte tidigare blev uppmärksammas av redaktörer och andra kulturarbetare i Tyskland. I Maj Sylvans avhandling framgår det att *Magazin für die Litteratur des In- und Auslandes* precis som *Deutsche Rundschau* var på väg att publicera hennes biografi hösten 1884.<sup>80</sup> Det är troligt att tidskriften, precis som *Deutsche Rundschau*, publicerade något utav Lefflers verk i anslutning till biografien. Ett annat spår som också visar att *Magazin für die Litteratur des In- und Auslandes* på ett tidigt stadium hade Anne Charlotte Leffler under uppsikt framkommer i *En*

---

<sup>78</sup> Bohnen s. 13 ff.

<sup>79</sup> Min översättning: Novellen ovan är, såvitt vi vet, den första med vilken den i sitt hemland sedan flera år kända och uppskattade författarinnan träder fram inför tysk publik.

<sup>80</sup> *Magazin für Litteratur des In- und Auslandes* för åren 1884-1899 har inte varit tillgänglig vid skrivandet av den här uppsatsen. Tidskriften finns på Lunds Universitet för årgångarna 1884-1889. En digitalisering av tidskriften är under bearbetning och finns helt eller delvis från 1832 till 1872 under de olika namn tidskriften hade. Se vidare: Zeitschriftendatenbank (ZDB), [http://dispatch.opac.ddb.de/DB=1.1/LNG=DU/SID=4575f6aa-1/CMD?ACT=SRCHA&IKT=8509&SRT=LST\\_ty&TRM=Magazin+f%FCr+die+Litteratur+des+In-+und+Auslandes](http://dispatch.opac.ddb.de/DB=1.1/LNG=DU/SID=4575f6aa-1/CMD?ACT=SRCHA&IKT=8509&SRT=LST_ty&TRM=Magazin+f%FCr+die+Litteratur+des+In-+und+Auslandes) och <http://www.mellmann.org/zeitschriften.htm>

*självbiografi: Grundad på dagböcker och brev.* En kort passage om Anne Charlotte Lefflers internationella framgångar efter utgivningen av *Ur lifvet* 1882 avslöjar att "i Tyskland lär Magazin für die Litteratur des Auslandes tänka på att utgiva boken".<sup>81</sup> Men ståndpunkten att *Deutsche Rundschau* var först med att publicera en novell av Anne Charlotte Leffler vidhåller Julius Rodenberg mer självsäkert 1892: "Die „Deutsche Rundschau“ hat mit der Novelle „Zweifel“ (1884, Bd. XL, S. 419 ff.) die schwedische Schriftstellerin zuerst bei dem deutschen Publicum eingeführt [...]".<sup>82</sup> Mellan raderna framkommer att Anne Charlotte Leffler 1892 blivit uppmärksammas även i andra delar av den tyska litteraturmarknaden.

Biografin över Anne Charlotte Leffler i *Deutsche Rundschau* fortsätter med att presentera hennes familjeförhållanden. Det är en familjekrets med titlar och positioner som är förknippade med hög social status som läsaren får uppradad för sig. Man kan anta att presentationen av den högutbildade familjen Leffler var ämnad att imponera på den välutbildade läsekretsen.

Den första presentationen av Leffler (1884) ger sammantaget en entydigt positiv bild av receptionen av hennes verk i Sverige. Likaså i Tyskland. Att hennes pjäs *Sanna kvinnor* väckt kritikerstorm i Sverige och att hon upprört den konservativa kritiken med sin "sedeslösa" novell "Aurore Bunge" (1883) nämns till exempel inte. *Deutsche Rundschau*'s läsekrets får alltså en delvis tillrättalagd bild av Anne Charlotte Leffler. En bild som inte på något sätt kan störa den nya publiken.

### *1893 – Omvärderingen av Anne Charlotte Leffler*

"Die alte Dienerin" publiceras i februari 1893, några månader efter Anne Charlotte Lefflers död. Redaktionen för *Deutsche Rundschau* låter en lång text som kommenterar hennes död och författarskap följa de första sidorna av novellen som en lång fotnot.

Även om texten inte är undertecknad så finns det flera anledningar till att anta att Julius Rodenberg är författaren. Samarbetet mellan *Deutsche Rundschau* och Anne Charlotte Leffler hade vid tidpunkten sträckt sig över en åttaårsperiod, från

---

<sup>81</sup> Edgren-Leffler s. 80.

<sup>82</sup> Ungefärlig översättning: Med novellen *Tvivfel* var *Deutsche Rundschau* först med att introducera den svenska författarinnan för den tyska publiken.

1884 till 1892. Vid publiceringen av "Die alte Dienerin" skulle samarbetet och Anne Charlotte Lefflers författarskap summeras. Med tanke på att Rodenberg vid åtminstone två tillfällen hade träffat Leffler personligen är det troligt att det var han som skrev texten. Sista gången de sågs var i samband med Rodenbergs resa till Italien i maj 1892, nästan på dagen fem månader före Lefflers död.<sup>83</sup> Besöket nämns bara i förbigående i Rodenbergs dagbok: "Auf dem Heimweg die schwedische Schriftstellerin Anna Carlotta Leffler, jetzige Duchessa di Cajanello, besucht und ihren Gemahl kennen gelernt, der sich höchst gastlich um uns bemühte".<sup>84</sup>

I Julius Rodenbergs dagbok finns ytterligare belägg för att det är han som skrivit texten om Leffler i *Deutsche Rundschau*. Tidigare samma dag hade Rodenberg rest i de vackra landskapen kring Neapel och skådat ut över Golfen med utsikten från San Martion. Naturbeskrivningarna från dagboken uppvisar klara likheter med dem som återfinns i texten i *Deutsche Rundschau*. Det kan tänkas att Julius Rodenberg har tagit fram dagboken för att uppfriska minnet när han skrev texten om Anne Charlotte Leffler. Den 20 maj i dagboken beskriver Rodenberg utsikten från "Balkon des Belvedere": "Den ganzen halbbogen des Golfes mit weißschimmernden Gebäuden umfassend [...] – es ist das schönste Landschaftsbild, das ich jemals gesehen" och lite senare: "Herrlich auch war die Fahrt über den Posilip [...] mit dem Abendbilde von Neapel im Vordergrund, dessen unendliche Schönheit sich stets gleichbleibt".<sup>85</sup>

I *Deutsche Rundschau* är utsiktspunkten en annan, nu Via Tassos "blumengeschmückter Altan". Vyn över Golfen är densamma och Posilip nämns även här:

Hier, am Abhange des Posilipp, in einem schönen Haufe der Via Tasso, dessen blumengeschmückter Altan weit hinaus schaut über den blauen Golf, vollendete sie noch das Buch, das dem Andenken Sonja Rowaleskys, der im Tode ihr voraufgegangenen Freundin, gewidmet ist, und hatte eben einen Roman

---

<sup>83</sup> Rodenberg, Julius: *Aus seinen Tagebüchern* (Berlin, 1919) s. 156.

<sup>84</sup> Ibid. s. 156. Min översättning: Besökte på hemvägen den svenska författarinnan Anne Carlotta Leffler, numera Duchessa di Cajanello, och lärde känna hennes make, som högst gästvänligt bemödade sig om oss.

<sup>85</sup> Min översättning: Hela Golfens halvbåge, omfattad av vitt skimrande byggnader [...] – det är den vackraste landskapsbild jag någonsin har sett. Vidare: Härlig var också färden över Posilip [...] med kvällsbilden av Neapel i förgrunden, vars oändliga skönhet alltid förblir oförändrad.

begonnen, der fern, in der nordischen Heimat, spielen sollte, als sie selber der Tod hinraffte.<sup>86</sup>

När Julius Rodenberg hälsade på makarna di Cajanello var Anne Charlotte Leffler höggravid. Knappt tre veckor senare födde hon deras son Gaetano Gösta Leffler del Pezzo.<sup>87</sup> Dagboken avslöjar att Rodenberg fäst sig vid Lefflers make. Förmodligen är det med anledning av den här miljön som Rodenberg fick en stark övertygelse om Lefflers nyvunna lycka, som han vid upprepade tillfällen återkom till senare i texten i *Deutsche Rundschau*.

Det finns en poäng med att poängtera att texten är skriven av Julius Rodenberg. Hade texten varit skriven av en anonym medarbetare på redaktionen skulle den inte nödvändigtvis avslöjat särskilt mycket om de redaktionella synpunkterna på Lefflers författarskap. När Julius Rodenberg har antagits som författare är det ett dokument som kan säga någonting om tidskriftens inställning till Anne Charlotte Leffler och avslöja någonting om dess strategi när det gäller val av noveller.

Julius Rodenbergs text från 1893 innehåller, till skillnad från den text som publicerades tillsammans med "Zweifel" nio år tidigare, specificeringar av de estetiska kvalitéer som utmärker Lefflers författarskap generellt men också några enstaka verk specifikt. Inledningsvis är berömmet oreserverat:

Mögen andere ihrer Novellen künstlerisch vollendet, gleichmäßiger durchgearbeitet sein als „Die alte Dienerin“, so tritt doch gerade in dieser Skizze die Eigenart der Verfasserin besonders hervor, eine fast überraschende Objectivität, die, auf durchdringendem Verstande und scharfer Beobachtungsgabe beruhend, mit kühler Ueberlegenheit den gewählten Stoff behandelt, und nur das eine Ziel verfolgt, wahr und folgerichtig darzustellen, ohne alle Effecthascherei, ohne rühren und ohne beschönigen zu wollen.<sup>88</sup>

---

<sup>86</sup> Min översättning: Här, vid Posilipps sluttning, i en vacker del av Via Tasso, vars blomsterbesmyckade terrass blickar långt ut över den blå golfen, avslutade hon boken, som är ägnad minnet av Sonja Rowalesky, hennes väninna, som gått före henne in i döden. Hon hade även påbörjat en roman som skulle utspela sig långt borta i det nordiska hemlandet, när hon själv mötte döden.

<sup>87</sup> Sylvan s. 207.

<sup>88</sup> Min översättning: Även om hennes övriga noveller skulle vara lika konstnärligt fulländade och genomarbetade som "Die alte Dienerin", så framträder författarinnans egenart särskilt tydligt i denna skiss, en nästan överraskande objektivitet, som har sin grund i ett genomträngande förstånd och en skarp iakttagelseförmåga, och som med en kylig överlägsenhet behandlar det

Efter den här inledningen rekapitulerar Rodenberg den biografiska beskrivningen av Anne Charlotte Lefflers släktförhållanden som fanns med redan 1884, men inte lika detaljerat. Nu nämns till exempel inte att Gustava Leffler är prästdotter. Liksom i den tidigare texten följer därefter ett parti som beskriver Lefflers författarbana, men nu är historien delvis reviderad. I stället för en oreserverat positiv beskrivning av hennes tidiga pjäser – "Ihre Schauspiele sind nicht nur mit Erfolg über die Bühnen ihrer Heimat gegangen: eines derselben, „Die Elfe“, hat auch in deutscher Uebersetzung bei seiner Aufführung auf dem Hamburger Thalia-Theater (1883) Beifall geerntet" – är värderingen mer reserverad.<sup>89</sup> Rodenberg förlägger Lefflers genombrott – även internationellt – till publiceringen av *Ur lifvet* 1882. De dramer hon tidigare skrivit hade enligt Rodenberg haft mer eller mindre framgång. Den första novellsamlingen *Ur lifvet* får hur som helst hans odelade uppskattning:

Vertreterin der modernen Ideen, denen bei stark ausgeprägtem Freiheitssinn sie mit ganzer Seele anhing, war ihr Realismus doch von solcher Art, daß Freunde wie Gegner dieser Richtung sich in der Anerkennung eines Talentes begegnen konnten, welches, wenn es die Härten des Lebens nicht beschönigte, sie doch auch nicht einseitig übertrieb.<sup>90</sup>

Av den här passagen att döma innebär inte en idéburen novell i sig att de estetiska kraven per definition kommer i andrahand, inte ens att en av författaren driven idé behöver stå i kontrast till objektiviteten. Det Rodenberg däremot ser som en svaghet är när ett verk går till överdrift.

De tre novellsamlingarna, alla med *Ur lifvet* som titel, utgjorde i texten från 1884 en enhet som betecknades som Lefflers novellistiska huvudverk: "Ihr novellistisches Hauptwerk bis jetzt ist die Sammlung kleinerer Erzählungen, welche (1882 und 1883) unter dem Titel „Aus dem Leben“ in drei Bände

---

utvalda materialet och fullföljer ett enda målet om en sann och följdriktig framställan, utan effektsökeri och utan försköningar.

<sup>89</sup> Se Appendix 1.

<sup>90</sup> Min översättning: Som företrädare för de moderna idéerna, vilka hon med starkt utpräglat frihetssinne anslöt sig till av hela sin själ, var hennes realism ändå av sådan art, att både vänner som motståndare till denna riktning kunde möta varandra i igenkännandet av en talang, vilken, när den inte förskönade livets stränghet inte heller ensidigt överdrev den.

erschien“. Ingen värdering som skiljde de olika samlingarna åt framkom då. I texten från 1893 görs däremot en värderande skillnad. När Rodenberg kommenterar de två följande *Ur lifvet*-samlingarna så reserverar han sig. De står bara delvis på samma höjd som den första, meddelar han. Trots detta publicerar tidskriften bara en novell ur den första samlingen, resten från den tredje samlingens första och andra del. Det som enligt Julius Rodenberg tynger novellerna i de senare samlingarna är att ”tendensen” där har trätt i förgrunden.

Intressant nog börjar Julius Rodenberg med att exemplifiera ”tendensen” genom att nämna ett drama: *Wahre Weiblich* (*Sanna kvinnor*, även *Echt weiblich*). Det verkar som att Rodenberg, trots att han skriver om en författare som varit hans samarbetspartner i många år och trots att texten är en sorts avsked efter Lefflers död, känner sig nödgad att påpeka bristerna i författarskapet. Här kan bara spekuleras om varför, men kontrasten till hur tidskriften presenterade Leffler 1893 jämfört med 1884 är påtaglig. Nu är det inte längre fråga om att tillrättalägga Anne Charlotte Lefflers författarskap. Snarare tvärtom. Kanske beror det på att de mer utmanande sidorna av författarskapet numera är kända för den välutbildade läsekretsen. Kanske beror det på att noveller och romaner av Leffler har publicerats i tidskrifter som står långt ifrån *Deutsche Rundschau* både politiskt och estetiskt. I vilket fall som helst håller Rodenberg garden högt och känner sig tvungen att markera ett visst avstånd genom att stämpla tendens på några utav Lefflers verk.

Efter att ha nämnt *Wahre Weiblich* som ett exempel, fortsätter Julius Rodenberg med *Wie man Gutes thut*. Därutöver menar han att de två novellerna ”Weinenden Venus” och ”Landpfarrerin”, som *Detusche Rundschau* tidigare har publicerat, också tillhör gruppen därför att de är präglade av att ”der Pessimismus dictirt den Schlußgedanken”.

Julius Rodenberg ger ingen närmare förklaring till vad som skiljer ett verk som präglas av moderna idéer från ett verk som präglas av alltför stark tendens. Bedömningen är subjektiv och kanske är det därför som Rodenberg öppnar dörren på glänt för andra uppfattningar genom att tillägga att läsaren själv har kunnat bilda sig en egen uppfattning genom att läsa de tidigare utgivna novellerna ”Weinenden Venus” och ”Landpfarrerin”. Men något verkligt ifrågasättande av sin egen tolkning är det inte fråga om. Istället tar han Anne Charlotte Lefflers biografi



till intäkt för sin tolkning. Stycket som avslutar texten kopplar nämligen ihop Lefflers nya tillvaro i Neapel med ett utvecklat författarskap:

Eine große Veränderung in den Lebensverhältnissen der Schriftstellerin schien nicht ohne Einfluß auf ihr dichterisches Schaffen bleiben zu sollen. Im Jahre 1889 löste sie ihre Ehe, verheirathete sich bald darauf mit dem italienischen Herzog di Cajanello und lebte seitdem in Neapel im Vollbesitz eines lange entbehrten Glückes, das vor wenigen Monaten durch die Geburt eines Sohnes erhöht wurde.<sup>91</sup>

Make och barn förutsätts här ha en positiv inverkan på Lefflers författarskap. Skulle det varit fråga om ett manligt författarskap så hade den tolkningen förmodligen inte legat lika nära till hands. Då skulle de nya levnadsförhållandena lika gärna kunnat tolkas som störande moment för skapargeniet. En liknande särartstolkning är att lyckan har en positiv effekt på Lefflers skaparförmåga. Om man skulle göra en liknande tolkning av till exempel August Strindberg vid ett hypotetiskt lyckat äktenskap är däremot tveksamt.

Men Anne Charlotte Lefflers nyfunna lycka får en nyckelroll i Julius Rodenbergs text och tolkning. Redan i textens inledning omnämns den och upprepas sedan mot slutet för tredje gången:

Denn Schon die Novellen aus dieser letzten Lebensperiode sind von einem südlich wärmeren Hauch durchweht und erwecken den Gedanken, daß das so spät gefundene Glück die weicheren Seiten dieser bedeutenden Verstandesnatur zu schöner Harmonie entfaltet haben würde.<sup>92</sup>

Rodenberg hittar i lyckan ett sätt att framställa Lefflers plötsliga död i sin sanna tragik och samtidigt lägga ett förklarande raster över Lefflers författarskap som däremot är ytterst diskutabelt. I texten är en psykologisk poetik för en kvinnlig författare urskiljbar: lyckan är harmonins garant, och harmonin står i motsats till

---

<sup>91</sup> Min översättning: En stor förändring i författarinnans livsförhållanden verkade inte ha varit utan inflytande på hennes poetiska skapande. År 1889 skiljde hon sig, gifte sig strax därefter med den italienska hertigen di Cajanello och levde därefter i Neapel i en sedan länge saknad lycka, som för några månader sedan förhöjdes genom hennes sons födelse.

<sup>92</sup> Novellerna från denna sista levnadsperiod är präglade av en sydlig varm fläkt och väcker tankarna, att den så sent funna lyckan skulle ha utvecklat de mjukare sidorna av denna betydande förståndsnatur till vacker harmoni.

tendens. Det måste då tilläggas att kvinnan finner sin lycka genom mannen och moderskapet. Det är en biologisk särartstanke som finns i textens bakgrund. Rodenberg ser, kanske omedvetet i Leffler, trots ett åttaårigt samarbete, i första hand en kvinna, maka och mor och bara i andra hand en författare.

Allteftersom framträder i Julius Rodenbergs bedömningar av Lefflers verk en inställning som liknar den Franz Bittong öppet deklarerade i sitt brev 1883. Genom Lefflers senare verk, från tiden i Neapel, drar enligt Rodenberg en varm sydlig vindfläkt. Att Rodenberg valt en nästan identisk metafor som Bittong är förmodligen en tillfällighet, men attityderna bakom är i stor utsträckning gemensamma. När Rodenberg har uppfattat den varma sydliga vinden i Lefflers senare författarskap väcks tanken hos honom på vad det skulle ha kunnat innebära för Lefflers uteblivna verk. Den nya lyckan skulle ha kunnat frambringa "förståndsnaturens" mjukare sidor och leda till en vacker harmoni. Det är svårt att tänka sig att Julius Rodenberg skulle skriva likadant om en manlig författare. Franz Bittong hoppas också på harmoni men uttrycker det med andra ord: som sann kvinna (och författare) ska Anne Charlotte Leffler veta att försona, lyfta och värma.

Rodenbergs språk är mer inlindat. Fräckheten står inte i öppen dager på samma sätt som hos Bittong. Men i bakgrunden lurar samma ovilja mot det som för Anne Charlotte Leffler var så viktigt med hennes författarskap: ifrågasättandet av det gamla kvinnoidealet eller med andra ord ifrågasättandet av den patriarkala kvinnosynen och maktordningen.

Julius Rodenbergs uppsåt med sina slutord var, får man anta, att faktiskt kreditera Anne Charlotte Lefflers författarskap:

Um so tiefer muss man ihren frühen Tod beklagen und unwillkürlich den Schluss der „Weinenden Venus“ auf die Verfasserin selbst anwenden ; ihr nun ungeschriebener bleibender Roman würde vielleicht „von dem erzählt haben, was den eigentlichen idealen Grund ihres Wesens ausmachte – von dem, was sie als Schriftstellerin und als Mensch hätte werden können, wenn ein Mensch das in diesem Leben würde, was er werden könnte.“<sup>93</sup>

---

<sup>93</sup> Min översättning: Desto djupare måste man beklaga hennes tidiga död och ovillkorligen applicera Gråtande Venus slut på författaren själv; hennes nu oskrivna roman skulle kanske

Slutorden understryker Rodenbergs biologiska tolkning. Det är symptomatiskt att Anne Charlotte Lefflers storhet som författare förläggs till den framtid som inte blev av.

Den biologiska särartsuppfattningen som både Franz Bittong och Julius Rodenberg ger uttryck för i sina texter var vanlig vid tiden. Som det tidigare citerade brevet av Anne Charlotte Leffler visar (se "Exkurs" s. 27) var hon mycket medveten om vilka normer som gällde och att hennes ifrågasättanden av dem kunde få konsekvenser för receptionen. Att anpassa sig till normerna var för Anne Charlotte Leffler inte något alternativ. I Franz Bittongs och Thalia Theaters fall innebar det att receptionen blev begränsad. *Deutsche Rundschau* med Julius Rodenberg kunde däremot, som vi ska se senare, navigera bland ett stort antal noveller och kunde genom urvalet anpassa författarskapet till sin publik. På det sättet kunde samarbetet fortsätta över lång tid.

#### 1894 – *Deutsche Rundschau*s sista publicering

Nästa novell, "Die Geschichte einer Amme", publiceras i april 1894. Den här gången är den medföljande texten mycket kort. Författaren, som förmodligen även denna gång är Julius Rodenberg, menar att novellens stil präglas av de sista lyckliga dagarna av Anne Charlotte Lefflers liv. Han återkommer till vilka förväntningar man kunde ha på Lefflers fortsatta författarskap och berömmar henne för sin iakttagelseförmåga och sitt sätt att gestalta. Texten bekräftar den tidigare textens summering av författarskapet – den slutligen funna lyckan och vilka positiva effekter det kunde ha fått på skrivandet.

I texten framkommer det att det är Gösta Leffler som har skickat detta sista bidrag till *Deutsche Rundschau*. Det säger någonting om hur medvetet Anne Charlotte Leffler och kretsen runt henne lanserade författarskapet utanför Sveriges gränser. Även om det inte fanns någon utsikt för någon fortsatt karriär var den tyska publiken fortfarande med i Gösta Lefflers beräkningar.

---

"förtälja om det, som var själfva den ideala grunden i hennes väsende – om det hon kunnat blifva som konstnär och som människa, om man någonsin belfve det man skulle här i lifvet".  
Citatet ur Gråtande Venus följer originalet men är, liksom i *Deutsche Rundschau*, anpassat till Anne Charlotte Leffler istället för novellens manliga protagonist.

## Urvalet i Deutsche Rundschau

Här ska några ord sägas om vilka noveller redaktionen på *Deutsche Rundschau* valde att publicera.

I texten av Julius Rodenberg som publicerades i *Deutsche Rundschau* 1893 ges, som redan nämnts, några exempel på verk med stark "tendens". Två utav dem har tidskriften tidigare valt att publicera trots att "der Pessimismus dictirt den Schlußgedanken".<sup>94</sup> "Wie man Gutes thut" får exemplifiera ett drama som starkt träder in i frågan om sociala ojämlikheter. Han kunde förmodligen lika gärna ha nämnt "Zweifel" eller "Die Landpfarrerin" som *Deutsche Rundschau* redan hade publicerat. Det verkar som att den enda frågan som Julius Rodenberg förknippar med tendens och som tidskriften har låtit bli att publicera är just kvinnoaksfrågan.

Här kan Maj Sylvans avhandling få vara måttstock. Maj Sylvans avsikt med avhandlingen *Anne Charlotte Leffler: en kvinna finner sin väg* är som titeln antyder att visa hur Anne Charlotte Leffler fann "sin väg till kvinnofrigörelse".<sup>95</sup> Det följande resonemanget utgår ifrån att de verk som väckt mest uppseende i kvinnoaksfrågan också är de som Maj Sylvan funnit anledning att ta upp i sin avhandling. Avhandlingens olika kapitel har titlar som tydligt visar vilka verk som diskuteras under de olika rubrikerna.

Redan en snabb blick på innehållsförteckningen i Maj Sylvans avhandling kan ge en fingervisning om hur *Deutsche Rundschau* har navigerat bland Lefflers noveller och romaner. Inte någon utav de i den tyska tidskriften publicerade novellerna återfinns bland rubrikerna i innehållsförteckningen. För att sätta perspektiv på saken kan det jämföras med *Aus fremden Zungen* som publicerade fyra skönlitterära verk av Anne Charlotte Leffler mellan 1891 och 1895.<sup>96</sup> Den enda publiceringen i *Aus fremden Zungen* som inte har en egen rubrik i Maj Sylvans avhandling är "Ein großer Mann". De övriga – "Weiblichkeit und Erotik", "Aurora Bunge", "Eine Sommergeschichte" – finns med där och kan alltså räknas

---

<sup>94</sup> Min översättning: [...]pessimismen dikterar sluttanken.

<sup>95</sup> Sylvan s. 7.

<sup>96</sup> Tidskriften publicerar dessutom en minnesteckning av Anne Charlotte Leffler över vännen och matematikern Sonja Kovalevsky.

till några utav de viktigaste verk som Anne Charlotte Leffler skrivit om kvinnofrågan.

Även om *Deutsche Rundschau* motiveringar bakom sina val är okända är det möjligt att konstatera att den bild som faktiskt vidarebefordrades till tidskriftens läsare är märkbart neutraliserad när det kommer till kvinnosaksfrågan.

### Eine Vorläuferin Ibsens – ett annat perspektiv

Artikeln, "Eine Vorläuferin Ibsens", skriven av Anna Brunnemann, publicerades i *Aus fremden Zungen* 1898. Anna Brunnemann tycks ha haft ett särskilt intresse för svensk litteratur och skrev bland annat återkommande om Selma Lagerlöf för tidskriften.<sup>97</sup> I den här delen kommer inte tidskriftens betydelse i det kulturella Tyskland eller receptionens omfattning att undersökas. Istället är det i jämförelse med hur Anne Charlotte Leffler presenteras i *Deutsche Rundschau* som den kommer att bidra till förståelsen av receptionen. I första hand är det i egenskap av att vara *något annat* som artikeln får utrymme här. Den kan alltså antyda att den tyska receptionen av Anne Charlotte Leffler är komplex, med många olika ansikten. I jämförelse med publiceringarna i *Deutsche Rundschau* har artikeln i *Aus fremden Zungen* ett sent datum. Det har vid tillfället gått fyra år sedan *Deutsche Rundschau* sista gången publicerade något av Leffler. Som redan har anförts publicerade *Aus fremden Zungen* flertalet noveller och romaner av Anne Charlotte Leffler mellan 1891 och 1894 och därutöver Lefflers minnesskrift över vännen Sonja Kowalewsky (1895). Den omvärdering av Lefflers författarskap som skedde i *Deutsche Rundschau* från 1884 till 1894 och ifrågasättandet av hennes författarskap, främst genom tendensanklagelserna, har inte sin motsvarighet i artikeln i *Aus fremden Zungen*. Istället finns det vissa likheter mellan hur Anna Brunnemann i "Eine Vorläuferin Ibsens" värderar Lefflers författarskap och hur den första artikeln i *Deutsche Rundschau* gjorde det. Liksom den första texten om

---

<sup>97</sup> Se *Jordens dotter: Selma Lagerlöf och den tyska hembygdslitteraturen* av Ann-Sofi Ljung Svensson. Ytterligare en artikel av Anna Brunnemann som bland annat handlar om Anne Charlotte Leffler – "Die jüngere schwedische Litteratur" – publicerades i tidskriften *Pan* 1889 (fjärde årgången, andra häftet). Den finns tillgänglig i digitaliserad form på Universitat Heidelbergs hemsida:

[http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/pan1898\\_99\\_1?sid=5d41e7d1133bf7c51a608b82d5c79357](http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/pan1898_99_1?sid=5d41e7d1133bf7c51a608b82d5c79357)  
(urn:nbn:de:bsz:16-diglit-32414).

Anne Charlotte Leffler i *Deutsche Rundschau* tar Anna Brunnemann sin utgångspunkt i en framgång på den dramatiska scenen. Det är en visualiserande passage som upptar cirka en tredjedel av artikelns utrymme. Scenen som presenteras i inledningen av artikeln är från premiären av hennes första antagna pjäs, *Skådespelerskan*, på Kungliga Dramatiska Teatern i Stockholm 1873. Framgången är betonad genom de kommenterade applåderna och publikens vilja att få veta vem som var författaren bakom pjäsen. Berömmet av pjäsen fortsätter när texten lämnar den åskådliggjorda scenen och övergår till att beskriva pjäsens idéinnehåll kopplat Lefflers biografi:

Sie war die Verfasserin des Stückes; in ihm hatte sie heimlich ihrer Enttäuschung über ihre eigene Ehe, die ihre künstlerischen und schriftstellerischen Neigungen zu unterdrücken suchte, Luft gemacht. Es war ein Stück Leben, ein Stück Wahrheit, das erste Schauspiel, welches, noch vor Ibsen, die Unvereinbarkeit der Ehe mit der individuellen Entwicklung der Frau predigten.<sup>98</sup>

Att Anna Brunnemann betonar att Anne Charlotte Leffler var före Henrik Ibsen (1828-1906) med temat om äktenskapet som ett hinder för kvinnans individuella utveckling gör henne unik. Som redan nämnts har Anne Charlotte Leffler många gånger bedömts av kritiker som en Ibsenepigon. Här får Anne Charlotte Leffler stå för sig själv och hennes egen livserfarenhet tas på allvar (jämför t.ex. med hur Franz Bittong negligerade temat i *Sanna kvinnor*). Det innebär inte att Anna Brunnemann bortser från likheter med Ibsen. Hon fortsätter istället artikeln med att konstatera att Anne Charlotte Lefflers övriga verk på ett eller annat sätt behandlar "Nora-motivet":

Charlotte Leffler hat später zahlreiche Romane geschrieben, \*) aus denen allen das Nora-Motiv herausklingt. Das sie aber gerade, bevor es sie ein ungestüme Ideenführer gelehrt, so leidenschaftlich Partei für die Entwicklung der weiblichen Individualität ergriff, macht sie zur interessanten Vorläuferin jenes

---

<sup>98</sup> Min översättning: Hon var pjäsens författare; i den hade hon hemligt gett luft åt sin besvikelse över sitt eget äktenskap, som sökte undertrycka hennes konstnärliga och poetiska böjningar. Det var ett stycke liv, ett stycke sanning, den första pjäsen, vilken, redan före Ibsen, predikade äktenskapets oförenlighet med kvinnans individuella utveckling.

revolutionären Geistes, dessen Theorien bald so mächtig in das soziale Leben der ganzen gebildeten Welt eindringen.<sup>99</sup>

Anna Brunnemann visar exempel på hur det är möjligt att läsa Anne Charlotte Leffler i sin egen rätt, utan att överdriva eller förminska likheterna med Henrik Ibsen. Sammantaget presenteras Leffler som en intellektuell auktoritet på ett sätt som förmodligen ingen manlig kritiker av hennes verk tidigare hade gjort i Sverige, och sällan senare. Kontrasten till Lefflers intellektuella idéer – i form av kvinnofrigörelse men även i sociala frågor – hanterades av både Franz Bittong och Julius Rodenberg är stor. Brunnemann kunde till skillnad från de två männen uppskatta Anne Charlotte Lefflers bejakande av utvecklingen av kvinnliga individualiteten.

Ett stycke i artikeln sticker däremot ut genom sitt sätt att bryta av mot den annars respektfyllda värderingen av Anne Charlotte Leffler. Stycket beskriver hur den unga okända författaren Leffler följer den positiva uppståndelsen som hennes pjäs orsakade: "In einer versteckten Loge saß eine kaum zweiundzwanzigjährige junge Frau, mit kurzem Lockenhaar, rundem Babygesicht und intelligenten Augen: Charlotte Leffler-Edgren, die berühmte Freundin Sonja Kowalewskas und bekannte Frauenrechtlerin".<sup>100</sup>

Beskrivningen av Anne Charlotte Lefflers "Babygesicht" kontrasterar den senare beskrivningen av henne som "Vorläuferin jenes revolutionären Geistes". Kanske är det en medveten kontrastverkan som artikelförfattaren eftersträvat. Hur som helst är det rimligt att se passagen om babyansiktet som en parentes. I huvudsak är artikeln ett exempel på hur en kvinnlig blick värderar Anne Charlotte Lefflers idéer och författarskap högt till skillnad från de manliga kollegerna.

---

<sup>99</sup> Min översättning: Charlotte Leffler har senare skrivit talrika romaner, i vilka alla Noramotivet genljuder. Men att hon precis, innan hon studerat en radikal tänkare, så lidelsefullt tog parti för utvecklingen av den kvinnliga individualiteten, gör henne till en intressant föregångare av den revolutionära andan, vilkens teorier snart skulle tränga in i hela den bildade världens sociala liv.

<sup>100</sup> Min översättning: I en gömd loge satt en knappt tjugotvåårig ung Fru, med kortlockigt hår, babyansikte och intelligenta ögon: Charlotte Leffler-Edgren, den berömda vännen till Sonja Kowalewska och kända kvinnoosakskvinnan.

## Diskussion

Den här uppsatsen har, när det gäller den tyska receptionen av Anne Charlotte Leffler, tagit vid där den tidigare forskningen slutade. Framför allt har två lösa trådar plockats upp – artiklarna och novellerna i *Deutsche Rundschau* och uppsättningen av *Elfe* och refuseringen av *Echt weiblich* vid Hamburger Thalia Theater. Det fanns luckor att fylla och även felaktigheter att korrigera. Men huvudsyftet var aldrig att hitta outforskade områden, utan att försöka svara på frågan om det är möjligt att skriva en mothistoria om Anne Charlotte Leffler, där den internationella receptionen värderas lika högt som den nationella, en mothistoria som vidgar och fördjupar kunskaperna om Lefflers författarskap. Innan resultaten av undersökningen diskuteras utifrån de teoretiska antagandena för den här uppsatsen ska den nationella receptionen i upplagesiffror sättas i perspektiv utifrån en internationell utgångspunkt.

### *Upplagor i perspektiv*

För att tydliggöra hur den internationella och den tyska receptionen i *Deutsche Rundschau* har hamnat i skuggan av den svenska ska vi återgå till Monica Lauritzens biografi. När hon skriver om utgivningen av *Ur lifvet I* får den, ur dåtidens mått mätt, exceptionella försäljningen av novellsamlingen en central plats. Hon återkommer vid tre tillfällen till försäljningen:

Vid denna tid får Anne Charlotte Leffler uppmuntrande besked från sitt förlag. *Ur lifvet* är bland de bästa affärer som Hæggström har haft, berättar hon för Thecla. Upplagan på 1500 exemplar är nästan slutsåld vilket aldrig tidigare har hänt på så kort tid. [...] Dessutom ska boken översättas till engelska.<sup>101</sup>

Ett par sidor senare: "En andra upplaga på 1500 exemplar är planerad. Översättningar av *Ur lifvet* till fem språk, däribland ryska, är kontrakterade".<sup>102</sup> Och slutligen: "Efter julkommersen är också andra upplagan av *Ur lifvet* utsåld".<sup>103</sup>

---

<sup>101</sup> Lauritzen s. 222.

<sup>102</sup> Ibid. s. 224.

<sup>103</sup> Ibid. s. 227.



När novellsamlingen har sålt i 3000 exemplar är alltså försäljningssuccén ett faktum. Vid sidan av den svenska försäljningen kommenteras den internationella receptionen bara i förbigående. Hur översättningarna av *Ur lifvet* sålde internationellt är däremot inte sammanställt. Det räcker att ta med läsekretsen av *Deutsche Rundschau* i beräkningen för att den nationella fokuseringen ska framstå som en otillräcklig beskrivning av Anne Charlotte Lefflers framgångar. När "Zweifel" publicerades i *Deutsche Rundschau* 1884 hade tidskriften runt 10 000 prenumeranter.<sup>104</sup> Förmodligen låg upplagan på runt 10 000 exemplar under hela perioden 1878-1888.<sup>105</sup> Det innebär att Anne Charlotte Leffler återkommande expanderade sin läsekrets till uppskattningsvis det dubbla bara genom *Deutsche Rundschau*. Därutöver tillkommer bara i Tyskland andra tidskrifter såsom *Aus fremden Zungen* och förmodligen också *Magazin für Litteratur des In- und Auslandes*. Om man vidgar perspektivet tillkommer naturligtvis läsare av Anne Charlotte Leffler i de övriga nordiska länderna och bland annat England, Ryssland och Italien. Det är med största sannolikhet så att de flesta som läste Lefflers noveller under hennes livstid var icke-svenskspråkiga. Däremot är det rimligt att anta att den mest omfattande responsen på hennes verk i tidningar och tidskrifter var svensk. Sammanfattningsvis är det rimligt att påstå att väsentliga delar av receptionen av Anne Charlotte Leffler fortfarande är outforskade. En anledning till att det har blivit så är rimligtvis att även senare forskning har accepterat den nationella modellen.

#### *Villkoren för den tyska receptionen och en möjlig mothistoria*

En mothistoria tar upp aspekter av (litteratur)historien som tidigare glömts bort eller utelämnats. I genomgången av den tidigare forskningen hävdades att den internationella receptionen är ett sådant område inom Lefflerforskningen. Det innebär inte att den har blivit helt bortglömd, men perspektivet har alltid varit i första hand svenskt.

---

<sup>104</sup> Wilmont Haacke: *Julius Rodenberg und die deutsche Rundschau: eine Studie zur Publizistik des deutschen Liberalismus (1870-1918)*, (1950, Heidelberg), s. 67.

Upplagesiffrorna för *Deutsche Rundschau* är ungefärliga. De måste rekonstrueras eftersom tidskriftens affärsakter från förkrigstiden av olika anledningar inte finns tillgängliga längre.

<sup>105</sup> Ibid. s. 67.

Även om det är så att den största andelen av Leffler-läsare har åsidosatts i tidigare forskning på grund av den nationella modellen så är det viktigt att motivera en mothistoria med att den kan bidra till en ny förståelse av författarskapet på ett bredare plan. Det ska här argumenteras för att uppsatsen visar att det är möjligt och nödvändigt att skriva en sådan mothistoria.

Bilden av den tyska receptionen har genom undersökningen i den här uppsatsen börjat få konturer. Det finns naturligtvis mycket mer att undersöka och uppsatsen har förmodligen väckt fler frågor än vad den har svarat på. Men några slutsatser går att dra.

Villkoren för den internationella receptionen tycks vara mer slumpartade och svåröverblickbara än för den svenska. I Sverige lyckades Anne Charlotte Leffler etablera sig som författare och kunde till slut räkna med att bli publicerad i någon form. Så verkar det inte ha varit när det gällde den tyska receptionen. I det avseendet blev Leffler förmodligen inte en etablerad författare i Tyskland. För den internationella receptionen var Leffler i ett större beroende av kontakter, vilket bekräftas av det faktum att brevet från Franz Bittong vid Thalia Theater är riktat till hennes kontaktförmedlande vän och kollega Christian Molbech och inte till henne själv. Osäkerheten tycks särskilt påtaglig när det gäller de dramatiska verken. Det beror säkert delvis på formen. Det krävs helt enkelt mer för att sätta upp en pjäs än för att trycka en novell. Uppsatsen har dessutom visat hur avgörande Franz Bittongs tolkningar av Anne Charlotte Lefflers pjäser *Elfe* och *Echt weiblich* var för att de skulle sättas upp respektive refuseras.

För receptionen av noveller tycks det finnas större flexibilitet. Det har argumenterats för att *Deutsche Rundschau*, trots att delar av Anne Charlotte Lefflers författarskap ansågs vara "tendentiöst", kunde navigera bland novellerna och därmed fortsätta samarbetet. Det konkreta resultatet av skillnaderna mellan villkoren för dramatisk reception och novellistisk reception är att Anne Charlotte Leffler i första hand kan ses som en novell- och romanförfattare i Tyskland, till skillnad från i Sverige där hennes dramatiska verk varit minst lika viktiga som henne noveller och romaner.

I den svenska forskningen har det framgått hur Anne Charlotte Leffler blivit läst utifrån en manlig norm och därav så småningom blivit åsidosatt i till exempel de litteraturhistoriska översiktsverken. Av den svenska kritiken blev Leffler ofta

stämplad som tendensförfattare. Samma mönster framträder i det urval av reception som den här uppsatsen har arbetat med. I det perspektivet är det intressant att de två manliga företrädarna, för Thalia Theater och tidskriften *Deutsche Rundschau*, bedömde Anne Charlotte Leffler mot bakgrund av en biologisk könsuppfattning där särskilda villkor gällde för henne som kvinna. Anna Brunnemann däremot, som i enlighet med tidens maktordning varken var regissör eller chefredaktör, hade en annan utgångspunkt och kunde se Leffler som föregångare till Henrik Ibsen istället för epigon. Man kan fråga sig hur den internationella receptionen skulle ha sett ut om tidskrifter och förlag dominerades av kvinnliga regissörer och redaktörer.

### *Vidare forskning*

Vid uppsatsskrivandet har flera konkreta möjligheter att fortsätta undersökningen av den tyska receptionen dykt upp. Däribland att följa publikationerna i *Aus fremden Zungen* som eventuellt, liksom *Deutsche Rundschau*, skrev om Anne Charlotte Leffler i anknytning till de publicerade novellerna. Tidskriften *Litteratur des In- und Auslandes* har med stor sannolikhet också publicerat noveller.

Den framgångsrika uppsättningen av *Elfe* på Hamburger Thalia Theater lär ha fått reaktioner i pressen. Hur var reaktionerna hos den tyska kritiken i jämförelse med den svenska?

Därutöver följer naturligtvis att försöka få ett grepp om de publikationer i bokform som *Schwedische Literatur in deutscher Übersetzung 1830-1980: Eine Bibliographie* tar upp, inte minst med avseende på spridning och upplagor. I samma bibliografi är inte mindre än åtta olika översättare av Lefflers olika verk nämnda. Däribland Mathilda Mann (1859-1925) som översatte "Kvinnlighet och erotik", förmodligen åt *Aus fremden Zungen* som publicerade novellen 1891. Mathilda Mann översatte också den sista novellen, "Die Geschichte einer Amme", i *Deutsche Rundschau* 1894.

Under åren 1893-1896 var Anne Charlotte Leffler den svenska författare som var representerad mest frekvent genom sina noveller och romaner i *Aus fremden Zungen*. Gustaf af Geijerstam (1858-1909) och August Strindberg (1849-1912)

fanns också med, men inte i samma utsträckning.<sup>106</sup> Leffler var också den dominerande svenska författaren i *Deutsche Rundschau*, särskilt med avseende på åren kring hennes död, 1892-1894.

Mycket återstår att utforska om den tyska receptionen av Anne Charlotte Leffler. Det var inte utan anledning som Anna Brunnemann 1898 kallade Leffler för "die *berühmte* Freundin Sonja Kowalewskas und *bekannte* Frauenrechtlerin" (min kurs.). Laura Hanssons påpekade 1895 att Anne Charlotte Leffler hade fått ett påtagligt genomslag hos den tyska läsekretsen, när hon skrev i *Das Buch der Frauen* att Leffler var "auch bei uns viel gelesen und oft besprochen".

---

<sup>106</sup> Svensson, Ann-Sofi Jung: *Jordens dotter: Selma Lagerlöf och den tyska hembygdslitteraturen*, digitaliserad version: <https://lup.lub.lu.se/search/publication/2165252> s. 71.

## Litteraturförteckning

Barthes, Roland: *Kritiska essäer* (Övers.: Malou Höjer. Uddevalla, 1967 [orig. *Essais critiques*, 1964])

Bohnen, Klaus: *Brandes und die »Deutsche Rundschau«: Unveröffentlichter Briefwechsel zwischen Georg Brandes und Julius Rodenberg* (Köpenhamn & München, 1980)

Brunnemann, Anna: "Eine Vorläuferin Ibsens" (*Aus fremden Zungen* 8, 2 1898)

*Deutsche Rundschau* (Stuttgart, 1874-1964)

Edgren-Leffler, Anne Charlotte: *En självbiografi: grundad på dagböcker och brev*, red. Jane Gernandt-Claine & Ingeborg Essén (Stockholm, 1922)

Fallenstein, Robert & Hennig, Christian: *Rezeption skandinavischer Literatur in Deutschland 1870 bis 1914: Quellenbibliographie* (Neumünster, 1977)

Gedin, David: *Fältets herrar: framväxten av en modern författarroll: artonhundraåttitalet* (Diss: Stockholm Universitet, Eslöv, 2004)

Haacke, Wilmont: *Julius Rodenberg und die Deutsche Rundschau: Eine Studie zur Publizistik des deutschen Liberalismus (1870-1918)* (Heidelberg, 1950)

Hansen, Flemming: "Georg Brandes in der literarischen Öffentlichkeit Berlins 1877-1883" i *Literarisches Leben in Berlin 1871-1933* (Berlin, 1987)

Hansson (Marholm), Laura: *Das Buch der Frauen: Zeitpsychologische Porträts* (Paris och Leipzig, 1895) [1895a]

Hansson (Marholm), Laura: *Kvinnor: sex tidspsykologiska porträtt* (Stockholm, 1895) [1895b]

Hellge, Manfred: "Der Verleger Wilhelm Friedrich und das »Magazin für die Literatur des In- und Auslandes: Ein Beitrag zur Literatur- und Verlagsgeschichte des frühen Naturalismus in Deutschland" i *Archiv für Geschichte des Buchwesens* (Frankfurt am Main, 1976)

Hutcheon, Linda: "Rethinking the National Model" i *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory*, red. Linda Hutcheon & Mario J. Valdés (New York, 2002)

Key, Ellen: *Anne Charlotte Leffler, Duchessa di Cajanello. Några biografiska meddelanden* (Stockholm, 1893)

Killy, Walther: *Deutsche Biographische Enzyklopädie (DBE)* (München, New Providence, London, Paris, 1995)

Lagerström, Mona: *Dramatisk teknik och könsideologi: Anne Charlotte Lefflers tidiga kärleks- och äktenskapsdramatik* (Diss: Göteborgs Universitet, Göteborg, 1999)

Lauritzen, Monica: *Sanningens vägar: Anne Charlotte Lefflers liv och dikt* (Stockholm, 2012)

Leffler, Yvonne (red.): *Det dolda budskapet hos kvinnliga 1880-talsförfattare* (Stockholm, 1997)

Leffler, Yvonne (red.): "Den sanna kvinnlighetens konsekvenser i Anne Charlotte Lefflers *Sanna kvinnor*" i *Det moderna genombrottets dramer: fem analyser*, red. Yvonne Leffler (Lund, 2004)

Lohse, Britt: *Anne Charlotte Edgrens genombrott, bakgrunden och novellsamlingen Ur livet I* (Stockholm, 1956)

Lyngfelt, Anna: *Den avväpnande förtroligheten: Enaktare i Sverige 1870-1890* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 29. Diss., Göteborg, 1996)

Nordin Hennel, Ingeborg: "Strid är sanning, fred är lögn" i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, red. Elisabeth Møller Jensen (Höganäs & Wiken, 1993)  
Quandt, Regina: *Schwedische Literatur in deutscher Übersetzung 1830-1980: Eine Bibliographie*, red. Fritz Paul och Heinz Georg Halbe, band 1-7, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1987-1988

Rodenberg, Julius: *Julius Rodenberg: Aus seinen Tagebüchern* (Berlin, 1919)

Svensson, Ann-Sofi Jung: *Jordens dotter: Selma Lagerlöf och den tyska hembygds litteraturen*, digitaliserad version:  
<https://lup.lub.lu.se/search/publication/2165252>

Sylvan, Maj: *Anne Charlotte Leffler : en kvinna finner sin väg* (Diss., Stockholm Univ., 1984)

Valdés, Mario J.: "Rethinking the History of Literary History" i *Rethinking Literary History: A Dialogue on Theory*, red. Linda Hutcheon & Mario J. Valdés (New York, 2002)

Wilkinson, Lynn R.: *True Women and New Women on the Fin-de-Siècle Scandinavian Stage* (Cardiff, 2011)

Williams, Anna: *Stjärnor utan stjärnbilder: kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet* (Södertälje, 1997) [1997a]

Williams, Anna: "Kvinna och åttitalsförfattare: Viktoria Benedictsson, Anne Charlotte Leffler och Alfhild Agrell i litteraturhistorien" i *Bakom maskerna: det dolda budskapet hos kvinnliga 1880-talsförfattare*, red. Yvonne Leffler (Stockholm, 1997) [1997b]

Williams, Anna: "Anne Charlotte Leffler och idéerna i tiden" i *Att skapa en framtid: kulturradikalen Anne Charlotte Leffler*, red. David Gedin och Claudia Lindén  
(Halmstad, 2013) [1997c]



## Appendix 1

### *Deutsche Rundschau* – „Zweifel“ (1884, Sep):

Obige Novelle ist, soviel wir wissen, die erste, mit welcher die in ihrer skandinavischen Heimat bereits seit Jahren bekannte und geschätzte Verfasserin vor ein deutsches Publikum tritt. Frau Anna Charlotte Edgren ist 1849 in Stockholm geboren und stammt aus der literarisch hochgebildeten Familie Leffler. Ihr Vater war Schulrector und Reichstagsabgeordneter, ihre Mutter, Gustava Mittag, Tochter eines Probstes; einer ihrer Brüder ist Professor der Philologie an der Universität Upsala, der andere, der ausgezeichnete Mathematiker Mittag-Leffler, Professor an der wissenschaftlichen Hochschule zu Stockholm. Ihr Gemahl ist Secretär des Ober-Statthalters ebendasselbst. Frühe schon war Frau Edgren schriftstellerisch thätig, sowohl als Bühnendichterin, wie als Novellistin. Ihre Schauspiele sind nicht nur mit Erfolg über die Bühnen ihrer Heimat gegangen: eines derselben, „Die Elfe“, hat auch in deutscher Uebersetzung bei seiner Aufführung auf dem Hamburger Thalia-Theater (1883) Beifall geerntet. Ihr novellistisches Hauptwerk bis jetzt ist die Sammlung kleinerer Erzählungen, welche (1882 und 1883) unter dem Titel „Aus dem Leben“ in drei Bänden erschien; dieser Sammlung ist, mit Bewilligung der Verfasserin, die Novelle entnommen, welche wir hier in deutscher Uebertragung unsern Lesern mittheilen.

Die Redaktion der „Deutschen Rundschau“.

### *Deutsche Rundschau* – „Die alte Dienerin“ (1893, Feb)

Mit der obigen kleinen Novelle, oder vielleicht richtiger Skizze, bringen wir noch eine letzte Gabe der unseren Lesern so wohl bekannten Anna Carlotta Leffler, Duchessa di Cajanello. Am 21. October v. J. hat der Tod, nach nur eintägiger Krankheit, diese begabte Frau plötzlich aus der Fülle kaum errungenen Glückes, rastlosen Schaffens und weitgehender Arbeitspläne gerissen.

Mögen andere ihrer Novellen künstlerisch vollendeter, gleichmäßiger durchgearbeitet sein als „Die alte Dienerin“, so tritt doch gerade in dieser Skizze die Eigenart der Verfasserin besonders hervor, eine fast überraschende Objectivität, die, auf durchbringendem Verstande und scharfer Beobachtungsgabe beruhend, mit kühler Ueberlegenheit den gewählten Stoff behandelt, und nur das eine Ziel verfolgt, wahr und folgerichtig darzustellen, ohne alle Effecthascherei, ohne rühren und ohne beschönigen zu wollen. Die „Deutsche Rundschau“ hat mit der Novelle „Zweifel“ (1884, Bd. XL, S. 419 ff.) die schwedische Schriftstellerin zuerst bei dem deutschen Publicum eingeführt, und bei dieser Gelegenheit bereits eine kurze Biographie der Verfasserin gegeben, aus welcher hier Nachfolgendes recapitulirt sein mag:

Anna Charlotte Leffler war die Tochter eines angesehenen Schulmannes, des Rectors J. O. Leffler in Stockholm. Zwei ihrer Brüder sind bekannte Gelehrte. Sie selbst, den 1. October 1849 geboren, zeigte schon frühzeitig schriftstellerische Neigungen und gab sehr bald unter verschiedenen Namen Skizzen, Novellen und dramatische Versuche heraus, die, wenn auch noch unreif und mangelhaft, doch deutlich ihr Talent verriethen. Im Jahre 1872 verheirathete sie sich mit einem höheren Staatsbeamten, G. Edgren. Ihre Arbeiten setzte sie mit eifernem Fleiße fort, aber erst zehn Jahre später, nachdem schon einige Theaterstücke von ihr mit mehr oder weniger Erfolg über die Bühne gegangen waren, sollte sie sich den Platz in der schwedischen Literatur erringen, der sie weit über die Grenzen ihres Vaterlandes hinaus bekannt machte. Es war 1882, als sie unter ihrem damaligen Namen (Frau Edgren) mit dem ersten Bande ihrer Novellen „Aus dem Leben“ an die Oeffentlichkeit trat. Der Erfolg war ein so außerordentlicher, das sehr rasch zwei neue Auflagen nöthig wurden. Vertreterin der modernen Ideen, denen bei stark ausgeprägtem Freiheitssinn sie mit ganzer Seele anhing, war ihr Realismus doch von solcher Art, daß Freunde wie Gegner dieser Richtung sich in der Anerkennung eines Talentos begegnen konnten, welches, wenn es die Härten des Lebens nicht beschönigte, sie doch auch nicht einseitig übertrieb.

Die Novellen des später erscheinenden zweiten und dritten Bandes „Aus dem Leben“, sowie verschiedene Dramen stehen theilweise, aber doch nicht alle auf der gleichen Höhe, bei einzelnen tritt die Tendenz mehr in den Vordergrund – so bei dem Drama „Wahre Frauen“, das für die Frauenfrage eintritt, oder „Wie man Gutes thut“, das sociale Schäden angreift – oder der Pessimismus dictirt den Schlußgedanken, wie in der „Weinenden Venus“ und in der

„Landpfarrerin“. Ueber beide Novellen werden die Leser dieser Zeitschrift sich selbst ein Urtheil haben bilden können. Ebenso wird die treffliche kleine Skizze: „Gustav bekommt das Pastorat“ ihnen unvergessen sein.

Eine große Veränderung in den Lebensverhältnissen der Schriftstellerin schien nicht ohne Einfluß auf ihr dichterisches Schaffen bleiben zu sollen. Im Jahre 1889 löste sie ihre Ehe, verheirathete sich bald darauf mit dem italienischen Herzog di Cajanello und lebte seitdem in Neapel im Vollbesitz eines lange entbehrten Glückes, das vor wenigen Monaten durch die Geburt eines Sohnes erhöht wurde. Hier, am Abhange des Posilipp, in einem schönen Haufe der Via Tasso, dessen blumengeschmückter Altan weit hinaus schaut über den blauen Golf, vollendete sie noch das Buch, das dem Andenken Sonja Rowaleskys, der im Tode ihr voraufgegangenen Freundin, gewidmet ist, und hatte eben einen Roman begonnen, der fern, in der nordischen Heimat, spielen sollte, als sie selber der Tod hinraffte. Wie viel hätte man von diesem Werk erwarten dürfen! Denn Schon die Novellen aus dieser letzten Lebensperiode sind von einem südlich wärmeren Hauch durchweht und erwecken den Gedanken, daß das so spät gefundene Glück die weicheren Seiten dieser bedeutenden Verstandesnatur zu schöner Harmonie entfaltet haben würde. Um so tiefer muss man ihren frühen Tod beklagen und unwillkürlich den Schluss der „Weinenden Venus“ auf die Verfasserin selbst anwenden ; ihr nun ungeschrieben bleibender Roman würde vielleicht „von dem erzählt haben, was den eigentlichen idealen Grund ihres Wesens ausmachte – von dem, was sie als Schriftstellerin und als Mensch hätte werden können, wenn ein Mensch das in diesem Leben würde, was er werden könnte.“

#### *Deutsche Rundschau* – „Die Geschichte einer Amme“. (1894, April)

Dies ist das Letzte aus dem Nachlaß der großen schwedischen Schriftstellerin, die in Italien ihr Heim und ihr Grab gefunden hat. Die kleine Geschichte, die man nicht ohne Rührung wird lesen können, behandelt offenbar einen Vorgang aus den letzten glücklichen Tagen ihres Lebens; die Via Tasso deutet auf das Haus über den Golf von Neapel, aus dem ein früher Tod sie dem Gemahl und dem Kinde entriß. Wie viel hätten wir von einer Frau noch erwarten dürfen, die das Volk so zu beobachten und zu schildern verstand! Dem Bruder der Verewigten, Herrn Professor Mittag-Leffler in Stockholm, sind wir dankbar für die Mittheilung der bisher noch nicht veröffentlichten Skizze, welche Frau M. Mann für uns aus dem Schwedischen übersetzt hat.

Die Redaktion.

## Appendix 2

### *Aus fremden Zungen* 8, 2 (1898): Eine Vorläuferin Ibsens

Im Winter 1873 wurde in einem Theater Stockholms ein Stück: „Die Schauspielerin“ applaudiert. Es behandelte die Seelenkämpfe einer hochbegabten jungen Künstlerin, die, an einen Kleinstädter verheiratet, ihre ideale Kunstbegeisterung und große Lebensanschauung hart mit dem beschränkten Spießbürgertum zusammenstoßen sieht. Das Publikum verlangte ungestüm nach dem Verfasser, doch der Direktor erklärte, dass ihm der anonyme Autor des Stückes völlig unbekannt sei. In einer versteckten Loge saß eine kaum zweiundzwanzigjährige junge Frau, mit kurzem Lockenhaar, rundem Babygesicht und intelligenten Augen: Charlotte Leffler-Edgren, die berühmte Freundin Sonja Kowalewskas und bekannte Frauenrechtlerin. Sie war die Verfasserin des Stückes; in ihm hatte sie heimlich ihrer Enttäuschung über ihre eigne Ehe, die ihre künstlerischen und schriftstellerischen Neigungen zu unterdrücken suchte, Luft gemacht. Es war ein Stück Leben, ein Stück Wahrheit, das erste Schauspiel, welches, noch vor Ibsen, die Unvereinbarkeit der Ehe mit der individuellen Entwicklung der Frau predigte. Charlotte Leffler hat später zahlreiche Romane geschrieben, \*) aus denen allen das Nora-Motiv herausklingt. Das sie aber gerade, bevor es sie ein ungestümer Ideenführer gelehrt, so leidenschaftlich Partei für die Entwicklung der weiblichen Individualität ergriff, macht sie zur interessanten Vorläuferin jenes revolutionären Geistes, dessen Theorien bald so mächtig in das soziale Leben der ganzen gebildeten Welt eindringen. A. Br.

\* Von ihren Werken hat unsere Zeitschrift veröffentlicht: „Weiblichkeit und Erotik“, Roman (1891); „Aurora Bunge“, Novelle ; „Eine Sommergeschichte“, Roman (1894) ; „Ein großer Mann“, Skizze ; „Sonja Kowalewsky“, Erinnerungen (1895). D.R.

Anmälan av *Elfe* i *Hamburger Theater-Zeitung* torsdagen den 12 April 1883.  
Skickad från *Hamburger Theatersammlung* (Universität Hamburg).

N<sup>o</sup> 256.
**Hamburger**
1883.

# Theater-Zeitung.

Redaction und Expedition: Hermannstraße 50.

---

Dieses Blatt erscheint jeden Tag und wird an der Casse des Thalia-Theaters als einzig offizielles Programm nur allein verkauft.

Donnerstag den 12. April.

Interole per viergespaltene Petitzeile 30 1/2 täglich. Bei häufiger Wiederholung entsprechenden Rabatt. Redigirt, verlegt und gedruckt von Carl Pottier.

---

**Aufang** **THALIA-THEATER.** 7 Uhr.  
**Donnerstag den 12. April 1883.**  
(Mit aufgehobenem Abonnement).  
**Zum Benefiz: Antheile des Herrn Franz Wittong.**  
**Gastspiel des Herrn Emil Thomas.**  
Zum 1. Male: **Elfe.**  
Schauspiel in 3 Aufzügen von A. Ch. Edgren-Löffler, deutsch von Emil Jonas.

|  |                |                         |                 |
|--|----------------|-------------------------|-----------------|
| Fran Probst Strömberg                    | Fran Gröbker   | Dagmar, seine Fran      | Fran Fornes     |
| Bürgermeister Harold Strömberg, ihr Sohn | Herr Mittell   | Rector Wallfaedt        | Hr. Görner jr.  |
| Gefriede, seine Fran                     | Frl. v. Bistor | Hertha, seine Fran      | Fran Harrig     |
| Gräfin Ederstjöld                        | Hr. Siegmann   | Pastor Nydberg          | Herr Frenzel    |
| Baron Rosenstrand, ihr Bruder            | Herr Nissen    | Obba, seine Fran        | Fran Gvethe     |
| Major Selmquist, Postmeister             | Herr Mayer     | Malwina, beider Tochter | Hr. Loz         |
| Ethra, seine Fran                        | Fran Frenzel   | Alfessorin Gilderson    | Fran Heise      |
| Dr. Nilson, Arzt                         | Herr Droft     | Hedwig Sparre           | Fran Droft      |
|  |                | Nils, Diener des Barons | Hr. Helmertditt |

Der der Handlung: Eine kleine Stadt in Schweden und das benachbarte Gut der Gräfin.

Hierauf, neu einstudirt:

## Des Königs Schwert.

Lustspiel in 2 Aufzügen, mit Benutzung einer älteren Idee, von Franz Wittong.

|  |                |                               |                |
|--|----------------|-------------------------------|----------------|
| Gabriel de Viron, Gouverneur von Blesmes | Herr Kühns     | Marie Antie, seine Tochter    | Hr. Loz        |
| Diana } seine Tochter                    | Frl. v. Bistor | Chevalier de Beaubourg,       | Herr Mayer     |
| Margot }                                 | Frl. Horn      | Capitain                      | Hr. Thate      |
| Fidore de Balbonais                      | Fran Gröbker   | Gabriele, seine Tochter       | Hr. v. Seedorf |
| Henri, Marquis de Fleuricourt            | Hr. Schumann   | Marion de Grancy              | Hr. Meinteck   |
| Raoul de Fibrac                          | Herr Herger    | Horlense Boudin               | Herr Hülsen    |
| Nicolas Antoine Folicette,               |                | de Rosny, Ordremanz-Offizier  | Herr Lanius    |
| Nathsherr                                |                | de Vernon, königlicher Oberst | Herr Lantius   |
|  |                | Pierre, Diener                | Hr. Wittjohann |

Nathsherrn, Diener, Volk, Soldaten der Liga und des Königs.  
Ort der Handlung: Blesmes.  
Zeit: Ende des 16. Jahrhunderts, während der Kämpfe Heinrich IV. von Frankreich gegen die Liga.  
\* \* \* Herr Emil Thomas: Folicette.  
Regie: Herr Wittong.  
Herr Siegmann: uny ä p l t c h.

1. Rang, Balcon, Parquet und Parquet-Loge 3 Mk 50 P. Barriere-Sperre 2 Mk  
2. Rang und Amphitheater 1 Mk 75 P. Barriere 1 Mk Gallerie 50 P.  
**Cassen-Öffnung 6 Uhr. Anfang 7 Uhr. Ende 10 Uhr.**

Freitag den 13. April, Anfang 7 Uhr:  
**Gastspiel des Herrn Emil Thomas.**  
Zum 7. Male: **Köpnickerstraße 120.**  
Schauspiel in 4 Akten von G. v. Mejer und G. Heiden.

**Putz- & Mode-Magazin, C. W. Böse, Poststr. 4.**  
(In dem früheren Laden von Fräulein JOHANNA PHILIPP)

**H. Budelmann**  
Nathhausstr. 22, Ecke Nathhausmarkt  
Niederlage rein wollener  
**Damenkleiderstoffe**  
**Geraer Fabrik.**  
Schwarze Cachemires in 32 Qualitäten von der billigsten bis zur besten Waare, sowie sämtliche Neuheiten dieser Saison, in allen Größen.

**A. Grandjean**  
15 Bergstraße 15  
**Ausverkauf**  
bedeutend herabgesetzten Preisen  
**bis zum 25. April**  
wegen Verlegung d. Geschäfts nach nebenan No. 13.

N<sup>o</sup> 4711

**EAU DE COLOGNE**  
Glycerinseifen & Parfümerien  
Vertreter: Heinrich Sander  
Rüdligsmarkt 15.

**Münchener Bürgerbräu**  
Speersort No. 5  
Ausschank des Bürgerl. Brauhauses  
**München.**  
Warmes Buffet nach Schluss des Theaters.  
J. D. Borchers.

**J. J. Darboven**  
Caffee  
en gros, en détail und Versand-Geschäft.  
Brandenstr. 14 u.  
Gertrudstr. 27, Ecke vom Rüdligsmarkt.  
Grösste Auswahl - billigste Preise.

**Seidenband & Mode-  
Waaren**  
Lutz Jacobson & Söhne  
Neuerwall 66.  
Neuheiten  
in Spitzen-Confection  
München zc.

**Behling & Prehse**  
7 Gr. Johannisstraße 7  
vis-à-vis Nathhausgarten  
**Mode- und Seiden-Waaren**  
Confection pour Dames  
Nouveautés in Gesellschaftsstoffen.